

Sp. 19

Chojner

o. P. 19

(57)

Three



Р19Ср II 579. 1.

Бр. 19

ЖИВОТ

СРБА СЕЉАКА.

ПЕТАР КУЛИЋ

Митровица

НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ,

І СЕКРЕТАР У МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ДЕЛА
И РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

(Прештампано из Гласника XXII).

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1867.



А.

Година у селу, у Србији.

Сељаци, кад деле годину, не гледају на астрономске узроке. Главне поле године код њих су *лето* и *зима*, а на крају лета и у почетку зиме им је *јесен*, као што је на крају зиме и у почетку лета *пролеће* или *премалеће*.

Но најобичније је да годину деле на време *поста* и време *мрса*, па то после раздељују на мање просторе времена, на недеље, дане и ноћи.

Година, дакле, има *четири поста* и *четири мрса*.
Пости су ови:

Часни или *велики пости* (од белих поклада до Васкрса);

Петрови;

Госпођини, и

Божични пости.

Мрс од Васкрса до Петрових поклада (од Васкрса до Ђурђевог дана зове се по негде *покоризмић*);

Мрс од Петровог дана до Госпођиних поклада;

Од вел. Госпође до божићних поклада (део овога мрса од 15. Авг. до 8. Септ. зове се *међудневица*); и

Мрс од Божића до белих поклада.

Овај се мрс још на ситније дели: прво су *некрштени дни*, од 25. дек. до 6. Јануара; па *месојеђе* до месних поклада и *бела недеља*, која се завршује белим покладама, после којих настаје часни пост. (Недеља пред белом зове се *задушна*, а пред овом зове се *себична* или *редовна* или *трапава* или *урша* недеља; а пред њом она: *шарена* недеља).

То је цела година.

Делове од дана зову овако: *јутро*, *мали ручак*, *велики ручак* или *ручаница* (око 10 сахата), *по дне*, *по по дне*, (тако од 2—4 сах.) *заранци велики* (од 4—6 сах.), *заранци мали* (од 6 сахата до пред заход сунца) и *заход сунца*. Делове пак ноћи овако зову: прво по заходу сунца што долази то је: *сумрак*, па *мрак*, *вече*, па *вечера*, па *велике вечере*, за тим иде: *неко доба ноћи*, *глухо доба* или *по ноћи*, *први петли*, *други петли*, *трећи петли*, *зора* и *свануће*. Које је доба ноћи, осим петала, познају по звездама, кад је ведро небо. Те су звезде: *зорњача*, *вечерњача*, *влашићи*,¹ *штапци*, *кола* и друге.

Да прегледамо како живе и шта раде сељаци у које од тих годишњих времена. А на реду нам је да почнемо од првога дана часнога поста који увек мора бити понедеоник а зове се *чисти понедеоник*.

¹ Ево имена влашића како их сељачка деца зову: „Мика и Микока, Рака и Раока, и Орисав и Борисав и седми Милисав“.

I. Часни пости.

Ови пости трају седам недеља, од којих прва се недеља зове: *чиста*; друга: *пачиста*; трећа: *крсту поклоњена*, четврта: *средопосна*; пета: *гљува*; шеста: *цветна*; и седма *велика*.¹

На чисти понедеоник био је од пређе обичај да се први пут деца одводе у школу. И други се важнији послови почињу у тај дан. Обично се тај дан сви мрсни судови испаштају; све се пере и чисти; многи се лонци који су се напили масти метну у ватру те сва маст изгори у њима и они остану бели као да су нови.

Прве, *чисте* недеље је оштар пост у свакој сеоској кући. Старији људи и жене још и *једнониче* целе ове недеље, а неки то чине само у петак и у среду.

Одатле после целих поста до Цвети само се на *Младенце* (9. Марта), на *Благовести* (25. Марта) и на *Цвети* нешто боље једе, а велике недеље је још јаче, него чисте, испаштање. На велики петак мало ко једе или воде пије цео дан. Уза све те посте обично је најтежи рад за сељаке: крчи се; заграђује се; оре се; ливаде се чисте од шлама; саде се лукови и друго поврће, а снага је и онако слаба; међу тим имућни су они који имају редовно за храну: проје, пасуља, и расола и купуса, роткве и кромпира. Пасуљ се не приставља на густо него се мора татарски јурити кашиком свако зрно. Ако које од деце узме

¹ Вук има за трећу: *безимена*, а у Тружи се пета зове: *Цвѣтла* (светла?). У Врѣлу пак, у ваљевској, казаше ми имена као што сам их и ја записао од моје куће из Рипња.

два зрна у кашику, на мах друго удари по руци и викне: „смочи“; „не пуни кашику“. Расо је и кисели купус велики смок, ко га тада има. Хладна проја расече се по средини, па се то пригреје уз ватру и тако те млаке *пуренице* са запареним расолом, ако је претходио и који гутљај ракије, рачуни се веома довољна храна.

Младенци, за које сељаци кажу да увек падају у средину 11-те недеље од Божића, *Благовести* и *Цвети* дани су свечани, особито два последња; тада се највише младеж причешћује у цркви.

На *Младенце* и на *Благовести* обично се калема воће; јер се држи, да ће се све примити што се на тај дан накалеме. Не треба ни помињати, да сељаци држе, да се од нечије руке калема примају да их наопакo намести, а од нечије да не ће ма их како угађао. Каламљење се више рачуни у неку побожну забаву него у рад.

Веровање народно. Многи на младенце нагоревају место за расадник, т. ј. натрпају дрва и шлама те сагоре на коме месту, па ту после прекопају и посеју купусни расад.

Ко види змију пре Благовести ваља да је убије, да јој откине и размрска главу па да посеје белог лука да проникне кроз змијину главу. Тoga лука чешањ да метне под језик па да на Васкрс оде цркви биће *видовит* и видеће сваку жену која је вештица. (Из Шумадије).

Ко с пролећа види први пут пужа нека га средњим прстом три пута дирне у рогове и нека рече: „устук биче!“ Кад преко лета кога што заболи нека

истим прстом додирне у место које боли и рече: „Устук утук; овај прст крста нема, а ту бољи места нема“ (три пута) и бол ће, веде, уминути. (Из Ужич.)

На велики петак¹ обично се шарају јајца. За црвена се купује варзило у вароши а за жута беру млечик у и кувају, па их тако боје. Ко уме да шара јајца на гласу је. Особито се девојке надмећу која ће лепше гране да извезе. А шарају се овако: растопи се у какву чапару воска па се онда умаче шарајицом, која је дрвенце коме је на крају пробушена рупица, па завијена ситна пара у трубу и провучена кроз ту рупу, умаче се тако и шара по јајету а восак протиче кроз ону савијену пару и остаје на јајету. Кад се то после метне у варзило или у жутило, топлота восак отопи и скине а место њега остану беле гране; остала пак љуска јајећа обоји се.

Уз часне посте бивају три бденија, али највише света иде на оно које бива у очи великог петка. Необична служба божија, ноћна тишина има на сељаке неки чаробан утицај....

II. Од Васкрса до Петрових поклада.

На Васкрс се иде цркви где цркве има. После службе људи се разилазе својим кућама и сретајући се не називљу Бога, као у друге дане, него: „Ристос, васкрс“, на што се одговара: „ва истину васкрс“.

За ручак се обично закоље овца или ован а кад кад се и свинче које убије. После ручка се изнесе

¹ У Ресави се овај петак зове: *распорити петак* и: *распети петак* (распетије).

шарених јаја те сви узму, среће ради, а већ за децу то и јесте највећа радост. После по дне искупљају се или код цркве или, ако цркве нема, на обичном заиграње месту. Ту младеж игра, деца трче око кола и туцају се, а старци седе на совре, на совре па пију, залажу се и разговарају. Ова седмица, од Васкрса до прве недеље, зове се светла по књигама а у народу се зове и *водена* а најчешће *бела недеља*, јер свака недеља, у коју се мрси петак и среда зове се бела.

У неким крајевима Србије (ужич.) време од Васкрса до Бурђева дне зове се: *Покоризмић*. Тако кад се деси да Бурђев дан падне пре Васкрса, каже се, да те године „нема ни мало покоризмића“.

Многи људи не једу јагњећега мяса пре Бурђева дне, те и нема тако лепа печења. Некако нема онога обиља о Васкрсу као о Божићу. Прича се да су се посвађали Васкрс и Божић око тога који је богатији:

— Иди маслоњо један! рекао Васкрс Божићу; сав си се уцмакао машћу као да си ти убојнице топио.

— Ћути рђо шарена, одговорио му Божић: ти си до по дне шарен и прешарен, а од по дне у коприве. Т. ј. до по дне се једу јаја а од по дне нема друго шта него се беру коприве.

Чобани код стоке од сада почну јести млека и то им је једина храна, коју они веома цене. Иначе се у имућној кући кува сланина, па се од ње гради чорба, или ако има пастрме и купуса, и у сиротнијим пасуља, а у највећој већини, Бога ми се живи о сухој проји.

Прва недеља која долази за васкрсом зове се као што рекох: *томина а и: водена недеља*; субота пред њом: *заклопита субота*, а понедеоник по њојзи: *побусани понедеоник*.

На многим местима иде се у овај дан на гробље те се гробови од те године на ново побусају и попови помињу мртве, а родбина им дели за душу. Ово су као неке задушнице. Вук каже да се то у Срему зове *Ружичало*.

У Крајини тај дан после по дне скупе се момчад и девојке на једно место па играју и *дружичају се*. То јест: оплету венце од врбових младица па се кроз њих љубе и мењају јаја (шарена и црвена), па после промене венце (метнувши једно другом на главу) и закуну се, да ће бити мушкарци *побратими*, а женскиње друге опет до то доба године. Ти *побратими* и друге пазе се, по том, сву годину као браћа и сестре, и у различним играма и збиљским свађама помажу једно другом. Кад опет дође тај дан, онда се неки понове а неки и оставе.¹

Ево по једном старом рукопису, који је у Српскога ученога друштва, и припада у познија времена, како је српска црква освештавала побратимство у Срба.

„Униѣ братотворѣнію. Прїндоут хотѣше братимити се, и поставитѣ нхѣ прѣд светими двѣрьми, И поставитѣ старѣншаго ѿ дѣснѣю, и дасть нмѣ по свѣщѣх и положетѣ дѣснѣе рѣкы на скетое Євангелїе и въ лѣвон дасть нмѣ крѣсть. И научетѣ свещенникѣ. Свети Боже, по ѿуе нашѣ тропарѣ дню и светомѣ Іѡанѣ Златоустомѣ. Таже: Мирѡмъ господѣ помолни

¹ Гледај Вуков речник: *Дружичало*.

се, о съвншнемъ мирѣ и ѿ спасенн дѣшѣ нашихъ господѣ помолнимсе; о мирѣ сего мира господѣ помолнимсе; о архієпископѣ нашемъ господѣ помолнимсе; о съважпающихъ се въ любовь не лицѣмѣрноу господѣ помолнимсе; о дарѣхъ прѣждеоскещенныхъ и устныимъ тѣлѣ и крѣвыи господа Бога нашего їсуса Хрїста, господѣ помолнимсе; ꙗко да приѣстити се нма нескверно и саблюсти братѣство неэавистно господѣ помолнимсе; ꙗко даровати нма всакого прошенїа ꙗже къ спасенїю, господѣ помолнимсе. О избавитисе нам ѿ всакоѣ скръби. Застѣни спаси, помилѣи и съхрани нас. ꙗко подобаетъ ти всака слава. Таже молитвоу сїю:

Господи Боже нашъ давы намъ прошенїа ꙗже къ спасенїю. Нѣже заповѣда скетымъ своимъ апостолѣмъ: да любите другъ друга и ѿпѣцати другъ друга съгрѣшенїа. Ты владыко жиждодавче и уловеколюбче сїи рабы твое възлюблыше се ѿ тебѣ дѣхомъ възлюблынымъ, пришьдше къ твою црковъ светнию и благословенїе твое хотѣще приѣти. даждь нма вѣрѣ не постыдѣнѣ и любовь не лицѣмѣрнѣ ꙗко же даль еси светымъ своимъ ученикомъ и апостолѣмъ миръ свой и светоую любовь даде нма вса прошенїа ꙗже къ спасенїю и жизни вѣчнѣе. Ты бо еси Богъ нашъ и тебѣ слава възсилаемъ ѿцѣ и сынѣ.

Молитва в.

Владыко господи вседръжителю сътворивы уловка по ѿбразоу своему и по подобїю и давь ему жизнь неплѣнныи и жизнь вѣчнѣю. ꙗже избралъ еси светїе свое ученики и славнїе свое апостолы

Петра и Пак'ла, Филиппа и Варфоломея брата быти не оузою сьродною, нь вѣрою и любовію. Любнѣи се дръгъ дръга не завис'но и безъ съблаз'но все дни живота ихъ сподобленъ светаго мѹченика Сергіа и Вак'ха брата быти не оузою сьродною нь вѣрою дѣховною и любовію, даждь и рабѡмъ твоимъ снмъ, нмѣ рекъ, любнѣи дръгъ дръга независно и не съблазно да вѣдоутъ все дни живота ихъ силою светаго твоего дѣха, молитвами преѹнстїе владычнѣ наше богородице и всехъ свѣтыхъ твоихъ оугождшихъ тебѣ ѿ вѣка. Яко твоя дръжава и твое ієсть царство и сила и слава ѡца и сына: —

И прѣмѣнаеть нмъ крѣсть въ дѣснѣю рѣкѣ а вѣлѣвъ свѣщїе

По томъ: прѡкнмѣнь гл. д
Днванъ богъ въ свѣтнхъ своихъ Богъ їсранлевъ.
Стихъ: въ црѣквахъ благословнѣ Бога.

Апостоль къ корїнѡмъ:

Братїе вы есте тѣло христово и оудн ѿ чѣсты. и ѡвѣхъ оубо положн Богъ въ црѣкви прѣвое апостолы второе пророкы третїе оуунтеле по томже силы. Таже дарованїа исцѣлѣнїемъ застѣпльнїемъ крѣмьѹствїа рѡди езыкомъ еда вси апостолы, еда вси пророци, еда вси чунтѣлїе, еда вси силы, еда вси дарованїа нмѣть исцѣлѣнїемъ, еда вси езыкн глаголють. еда вси сказоують. ревнѣнтеже дарѡванїемъ бол'шымъ. Єще по прѣоумноженїю пѣть вамъ показоую аще езыкн ѹловѣѹьскы глаголю и ангельскы любкѣ же не нмамъ быхъ яко мѣдъ зѣвнѣци или кумьвалъ звѣщае аще нмамъ пророѹаство и вѣдѣти

тѣнныи въсе и въсь разоумѣ и аще нмамъ всѣхъ вѣрѣ
 ꙗко горн прѣставляти любвѣ же не нма ни утѣже
 ꙗсмь и аще оухлабляю вса нмѣнїа моа и аще прѣ-
 дамъ тело мое да съжегоутъ ме. любвѣ же не нмамъ
 никаа полза ми ꙗсть. любви трѣпнть блажитъ любви
 незадвн(дн)тъ. любви неоплазѣетсе не грѣдитсе не
 злообразитсе, не нщѣтъ своихъ сы' не раздражѣетсе
 не вѣнѣетъ злое не радоуетсе ѿ неправды радоует
 се ѿ истинѣ. вса любнть, вса вѣрѣтъ все оупова-
 етъ, вса трѣпнть любви ни колнже ѿпадаетъ. — Алли-
 лѹна Блаженъ мъжъ военсе Бога. Стих: Паси їнсра-
 нѣа вѣнми.

Евангелїе ѿ Іѡанна:

Въ врѣме ѿно възвѣде їсхсъ оунъ свои на небо
 и рече: Ѡче, ꙗкоже ты ме посла въ миръ и азъ по-
 слахъ ꙗ въ миръ. и за ныхъ азъ свѣщаю се самъ
 да боудѣтъ и ты освещенъ въ истинѣ. Не ѿ сихъ же
 молю тѣкмо нѣ и ѿ вѣрѣющихъ словѣсемъ нхъ въ мѣ.
 Да вси едино соутъ ꙗко же ты ѿче въ мнѣ и азъ въ
 тебѣ да и тѣи въ насъ єдинѣ боудѣтъ. да и миръ
 вѣрѣ нмать ꙗко ти ме посла и азъ славѣ юже даль
 еси мнѣ дахъ нмѣ, да боудѣтъ едино ꙗкоже и ми
 едино есми, азъ въ нихъ и ты въ мнѣ. Да боудѣтъ
 свѣршени въ едино и да разоумѣтъ миръ ꙗко ти ме
 посла и сихъ възлюбилъ ꙗси ꙗкоже и мене възлю-
 билъ ꙗси. Ѡче свѣтїи юже даль ꙗси мнѣ хощѣ да
 ндѣже ꙗсмь азъ и тыи боудѣтъ съ мною. да видѣтъ
 славѣ мою, юже даль ꙗси мнѣ ꙗко възлюбилъ ꙗси
 прѣжде съложенїа мира, ѿче праведни, и миръ тебѣ
 не позна. Азъ же те познахъ и сїи познаше ꙗко ты

МЕ ПОСЛА, И СКАЗАХЪ НМЪ НМЕ ТВОЕ И СКАЖЪ. ДА ЛЮБЫ
ЕЮЖЕ ІЕСИ ВЪЗЛЮБЫЛЪ ВЪ ННХЪ БОУДЪТЬ И АЗЪ ВЪ ННХЪ.

Миръ въсемь. Главнѣише господевы прѣклонимъ.
Таже молитвъ сїю:

Господи Боже нашъ ты іеси съвръшитель любви
и мира настав'никъ и въсемь спасъ. подаждь намъ
любовь съвръшенъ: любити другъ друга, даждь намъ
ѡ тебѣ мудрствовати еже о христѣ їисусѣ єдино-
роднаго сина твоего и бога нашего сподобы насъ
самѣмъ себѣ прїемати въ любовь ꙗкоже єднороднъ
сынъ твои прїет ны, подаждь намъ любовь самемъ
себѣ послужити и съвръшити законъ Христа твоего
съ всацѣмъ дръзновѣнїемъ ꙗко твоа дръжѣва и твоє
царство. . . .

И даєть нмъ цѣловати Євангелїе. Таже самы
себѣ цѣлуютъ. По томъ свещенникъ въздвигъ рѣцѣ и
уашъ съ хлѣбомъ глаголетъ: вѣнимъ света светимъ;
прїиимаетъ ихъ ѡ просфорѣ и емъ полъ старѣго брата
и тыи того маинимъ и ѡбводитъ ихъ ѡколо налога
г.-цѣ на нѣмъ поставленъ крѣстъ, поюще гласъ а:

Господи, господи призри съ небесъ и вниждь и
посѣти виноградъ свои иже насади испръва дѣсница
твоа: — Блаженъ мужъ бои се Бога въ заповѣдехъ
его. Стихъ: Пасѣи їисраиля вѣими. Стихъ: се ниимъ
что добро ни: — Господи господи призри по . . .
. . . светихъ его г.-цѣ. Таже: Слава: Мзученици твои
господи вѣрою ўтвердише се и надѣждею жнзни ўкрѣ-
пѣше се любовїю же крѣста твоего дѣшевно съедн-
нившѣ се кражїе мзунтелство раздрѣжнѣше, и оула-
унише вѣицѣ съ вѣсплѣтнмъ да молетсе за дѣше на-
ше. — — И ниимъ: Богородице помощнице въсемь

мољцим ти се, тебѣ се надѣємъ и тобою се хвалнимъ
и ѿ тебѣ все упованіе наше єст моли рождшаго се
изъ тебѣ за присни раби своє. Таже: Ѽ пѣсть.

Од како су постале ретке српске црквене књиге,
од тога доба се морало изобичајити и оваково осве-
штавање побратимства, али само побратимство се
држи и данас, и рекао бих да је у Левчу понајјаче
поштовање према томе.

В е р о в а њ е. Од великог четвртка па до Спа-
сова дне ни у један четвртак не ће сељаци да ору,
нити хватају волова у јарам. То верују да не би
град летину тукао. (Готово у свој Србији).

Исто тако светкују преко године неких двана-
ест великих петака.¹ (Готово свуда).

¹ У рукописима мојега оца има и једна записка о тих 12 вели-
ких петака, коју ћу овде изложити целу:

„О обрјетенији 12 пјатков великих. „В западној
страни бјаше град њеки именом Драч, в нем же живјаху
много жидов и бјаху ненавидими зјело от Христијан. Једи-
ноју собраше сја старци еврејски и рјеша Христијаном: не
можем терпјети злоби сеја от вас и дјети наши бијемѣ от
ваших; но да изберемо от вас јединого и јединого от нас
да се оба препираета. И ашче препрет ваш философ: да се
ми крстим; ашче ли наш препрет: то ви да будете повинни.
И за сије бист сабор при Кормилији царје. И избраша Хри-
стијани философа својего именем Јелефтерија, а жидове из-
браша својего философа именем Тарасију и сина јего Ма-
лека и прјеста сја оба со Јелефтеријем и вшедшим им во
глубину книжну сердевједец владика поможе Јелефтерију и
препрје Тарасију и јегда препрје јего: возопи жидовин гласом
велим со гњевом и горким сердцем и рече: вижду тја премуд-
ра и препрјел мја јеси, но не вјеси о 12 пјатцјех великих:
киже сут на ползу душам вашим, и то рек избјеже вон, неможе

Од како је земља више израђена и од како су се умножили имућнији људи: то је и више оних сељака који ору сами не морајући тражити спрежника. Неје тако било у старије време; него су спрежали по два по три те би заједнички орали. Спрежници су се држали готово као какав род и неки су бивали у спрези по 8—10 година. И у томе се могло стећи души место. У кога је било добрих волова и вредне момчади он би Бога ради примао у спрегу по некога једноводника или и двоводника али и човека слабе памети па и слабе вајде на раду. Памтим да је тако мој отац био у спрези с неким Ицом више година, који би само умео причувати волове или што послушати, али ништа око плуга или ораћа није разумевао. Једном им се сломи нешто на плугу и Ицу пошљу кући да донесе кесер. Да

стерпјети от горести срца а Малек син јего оста ту. И рече јему Јелефтерије. О Малше ти вјеси ли о сих 12 пјатков великих. И рече: понеже вижу вјеру християнску истину хоћу повједати: Ухватили от апостол ваших бјаху људије наши једнога обрјетше у него свиток в нем же бјаху написани Пјатци тија и того апостола камењем убише и свиток огњу предаша и јест кљатва между нами не повједати вам Християном, но понеже и аз Християнин желају бити . . . и повједа всјех. И наки вниде Тарасија и рече ко Јелефтерију повјежд ми, о 12 пјатцјех о их же вопросих тја; он же рече: . . . вјем их. Тогда, жидовин возопи гласом велим и рече: тако ми великаго Бога Натанаила, сије неувједано бист во Християнех, но ти повједа син мој Малех. И јем нож закла сина својего и сам себе. Аз Јелефтерије увједах сије от жидова и не утајих в сердце мојем но написах всјем Християном.

Пјаток перви. Месеца Марта, вон же Адам преступи заповјед божију. —

не би заборавио за што иде научи га мој отац да свим путем виче: кесер, кесер, кесер и т. д. једно те једно.

Кад већ буде близу куће сrete га један човек и назове:

— Помози Бог, Ицо!

— Бог ти помогао, одговори Ица па јекне:

— Ух, брате за што ме оно беше послао брата Јова?

— Бога ми, Ицо, не знам, одговори зачуђен путник.

Ица се врати чак на њиву (1 сахат места) да пита за што је био пошао....

Ко с пролећа види: јаре или ждребе, или жутог или плавог лептира, цело лето биће несрећан и слабог здравља.

Цјаток втори. Пред Благовешченије, вон же уби Каин брата својего Авеља, и сеј бист перви мертвец на земли, Адамов син.

Цјаток трећи. Вон же распјат сја Христос на крестје взискати хотја погибшее овча и дух свој испусти во 9 час дне.

Цјаток четврти. Пред вознесенијем Господним јегда потопи Господ Содом и Гомор.

Цјаток пети. Пред Пентикостију, вон же пљениша криди Агарјане и изгнаша их во 5 час ношчи и ту расплодиша сја, во островјех морских.

Цјаток шести. Пред Петров дан, вон же спусти Господ десјат напасти на земљу египетскују рукоју Мојсеовоју нападоша на них пестја и мухи, пружи и гусеници и рјеки их преврати во кров во 5 час дне.

Цјаток седми. Пред Преображенијем, вон же пљениша Калдеане Јерусалим и заустје 76 лет.

А ко види јагње прво од новине биће срећан и радоваће се. И бео лептир предсказује здравље. (Из шабач.).

Ђурђев дан. У очи Ђурђева дне граде се крстови од лескова прућа па се међу на куће, у баште, њиве и усеве, на зграде и на свињце, на станове, да не би преко лета град тукао. (Свуда).

У Крајини нарочито међу Власима у очи Ђурђева дне девојке наберу цвећа и свежу га у ките и те ките намењују на момке од којих се надају вољењу. Ките те у глухо доба ноћи износе на отворено место, на прилику, на кућни кров и ту остављају до зоре, а у зору хите да виде; на којој је кити највише росе, онај ће је момак оне године највише волети. Ово се мора радити тајно да нико не види, а ако ко год види не помаже. За то па-

Пјаток осми. Пред Успеније Богородици, вон же изидоша Исмаила Турци јако птице крилате в галијах по мору и пљениша многи страни, изидоша на лице всеа земли.

Пјаток девети. Пред Усјекновеније, вон же усече Ирод Јоана Претечу во 5 час дне.

Пјаток десети. Пред воздвиженије честнаго креста, вон же раздели Мојсеј черноје море жезлом и проведе Израиља по средје мора а враги их покри море во перви час дне.

Пјаток једанаести. Пред Андреовим даном назнаменова пророк Јеремија о втором пришествији Господњу.

Пјаток дванаести. По рождествје Христовје, вон же избијени биша младенци от Ирода царја; тогда убијен бист и пророк Захарије 11 час дне.

И се јест четверовремени пјаток. Сего ради велит всјакому Христијанину постити и празновати; Богу нашему слава ниње и присно и во вјеки вјеков, амин“.

босни момци вребају те украду те ките, и онда се држи да је девојци и срећа за ту годину украдена са чега она бива веома жалосна.

Неке место разнога цвећа узимају оман траву и с њиме то чине само што у том случају говоре ове речи: „Омане брате рођени, помами тога и тога (кога она жели) за мном“.

Кад дете има (фирциг) русу нека му мајка на Бурђев дан пре сунца, оде с њим под зову, нека се свуче гола и помокри, па где вода стане одатле нека узме блата и намаже красте рекавши: „која те мајка родила она ти и лек дала“, па по што сунце изгреје нека га окупа и руса ће проћи. (Из шабач.).

У ваљевском округу зове се *руса*: *пољак* и *зверинак*.

Коње мора глава болети свакад на Бурђев дан за то што су опасли *зуквицу*. Кад је Богородица хтела родити Христа, пође у *зуквицу* да се склони од народа, а кад тамо, а коњи *зуквицу* попасли те их она прокуне да се никад не наједу до на Бурђев дан па и то да их глава боли. (Из шабач.).

Кад ко спава на Бурђев дан болеће га глава цело лето и биће грозничав. (Шумад.).

Мртваца не ваља носити преко хатара из места где је умрло; јер ће град она места потући.

Кад град одвише пада да ће наудити усевима треба изнети све судове — лонце, чанке, кашике, ступу и т. д. из куће на совру и оставити на улици, па ће град одмах престати. (Из шабач.).

Кад запече суша онда се држи да је негде пао змај у околину те с тога киша не пада. У Рготини, у Црној Реци, године 1855 договоре се неколико младих људи из најбољих кућа да терају змаја. Изберу једног за цара и он изиђе на једно место с пушком а они узму мотке и скинувши се голи зашире пољем лупкати у које шта и само њукати а ништа не говорити те тако као нагнају змаја на цара, који опали из пушке а после се још неколике пушке избаце и тако су као отерали змаја. Власт, доцније, каштигује ове тако да су по десетину дана радили у Брестовачкој бањи.

Неки опет, рад тога, обносе у очи Ђурђева дне око целог свог имања пре Благовести излежено оно-годишње пиле са воденичном уставом, коју из другог села раније *украду*. (Из шабач.).

Цвеће ђурђевско кад се у очи Ђурђева дне набере па у јутру, пре сунца, сасуши и стрља, добро је да се шмрче од кијавице (може се брзо осушити над ватром). (Из шабач.).

Младеж и девојке хватају омају (ону воду што прска од воденичког кола) у судове пред вече до заласка сунца; и то бива с неким весељем; па у ту воду метну различито цвеће, које се о Ђурђеву дне може набрати, и младе шуме, и сутра дан купају се том водом: девојке да буду лепог и чистог лица, и да им коса расте, а момци да се не ошугају.

На Ђурђев дан рано пре сунца махом се младеж купа у рекама и ако нема реке, код куће, да их не би преко године шуга напала. (Из шабач.).

На Ђурђев дан се обично роваши стока: оно што се изрезује из уха прима се у суд, пун млека, па се то после проспе на какав мравињак. (У Ресави и београд. окр.).

На Ђурђев дан даје се стоци у соли осим других трава, здравца, коприве и млечике. (У Ресави).

Девојке удаваче, које желе да сазнају своју срећу, кад седу да вечерају у очи Ђурђевог дана, хукну у први залогај и у последњи па их оба оставе и не поједу. Та два залогаја хлеба и огледало и један ивер метну себи под главу па заспе. Кога ту ноћ усне онај ће им бити суђеник. Ивер се меће место лађе да преброди воду, ако је где преко воде, огледало да се заједно огледају а два залогаја да их заједно поједу, а тако она и намењује кад то све меће себи под главу. (У Нишу а и у Београду).

Станаре, да би им стока преко лета доста млека давала, на Ђурђев дан пре зоре узму у музлицу конопач и оду у туђи стан те гледе да украду и помузу туђу стоку и донесу своме стану па у другу музлицу намузу мало млека од своје стоке; сад извлаче уже из музлице, у којој је туђе млеко, и тако, извлачећи из туђега млека уже у своје, држе да извлаче из туђе стоке млеко у своју. Сав тај посао врше оне јашући на вратилу или са свим голе или у самој кошуљи и распасане, а врло ретко која у свом обичном оделу.

У Крајини држе да је доста ако се само може три пут оптрчати око оне стоке од које се жели да се преузме млеко. Од овога белаја људи мажу катраном овце, козе и краве између папака.

Оне које ово раде страхота се боје да не буду ухваћене и обелодањене. Знам два случаја где су две такве ухваћене. (Један је био у Сврљигу а други у Шумадији). Једна је умрла већ а не живи ни човек који ју је ухватио; а друга је жива као и човек који ју је ухватио. Но ту се чине толике заклетве и побратимства, да их не ће да прокажу. Пре неке године ухватили су сељани у Крајини једну и везали је те преданила у селу онако како је ноћу ишла.

Како на Бурђев дан све живо, што само зна гатати, врача: то други, који не знају тих мајсторија, идући путем све до ручанице добро мотре преда се да не нагазе на какве чини и разна бајања, која се по путовима а особито на раскршћа подмећу.

Кад бухач нападне на купус треба наћи пепела с циганског огњишта и њим посути купус па ће се бухач одмах одселити. (Из шабач.).

На Јеремин дан (1. Маја) пре сунца узме се тигањ, ватраљ и друго које гвожђе па се лупа једно о друго говорећи: „Јеремија у поље, а све змије у море“. (У Сјеници и у Зајечару).

На Јеремин дан и не оре се ни по што да не би слана била усева.

Спасов дан. На многим местима граде онаке исте крстове и стављају на куће и усева као и о Бурђеву дне.

Неки до Спасова дне не једу млека, као што други до Бурђева дне не окушају јагњећега меса.¹

¹ Не само јести јагњетине него и одвојити јагње од мајке пре Бурђева дне држе многи да је грехота. И у старије доба се то тешко чинило. Ево једне народне песме о томе:

„Јагњи овце Руговац Станиша

„У некаке војиновске луге.

Кад пак првом окусе новогa млека други их поливају водом за врат да би бцло млека као воде. Кад се што овако првом од године окуша рече се обично:

„На живот и на здравље; на мене водица, на попа грозница, на Турчина болештина“. (У Шумадији).

Коме су деца мрла, не ваља му се окусити ни од каквогa новогa воћа док најпре не раздели сиротињи од тогa новогa воћа за душу деци својој; јер ће му деца оногa света бити без оброка и све ће плакати и говорити да им родитељи поједоше њихов оброк; и све ће своје прсте гристи место воћака. (Из Поцер.),

„Јагњи овце девет годин' дана,
 „А кад било у лето десето
 „Дођоше му тридест јаничара,
 „Да му узму тридест јагањаца
 „Прије лета пре Ђурђева дана.
 „Моли им се Руговац Станиша:
 „Не узмите тридест јагањаца,
 „Да не блеје тридест подојница,
 „Прије лета, пре Ђурђева дана,
 „А ево вам тридесет овнова.
 „Не ће Турци тридесет овнова,
 „Веће хоће тридест јагањаца.
 „Он им даје тридесет талира.
 „Не ће Турци тридесет талира
 „Већ узеше на силу јагањце.
 „Па кад блекну тридест подојница
 „Оне блекну а Станиша јекне.
 „Па повика Руговац Станиша:
 „Браћо моја тридесет хајдука,
 „Што ве храним девет годин' дана,
 „Будите ми данас у помоћи.
 „Још Станиша у ријечи беше,

Субота у очи Тројица зове се задушна субота. На многим местима даје се тај дан за душу; али ми ћемо тај обичај испричати кад дођемо на зимње задушнице (пред белу недељу).

Тројице се светкују три дана и тада се обично игра и весели или код цркве или негде у селу на познатом месту за скупљање.

Недеља од Тројица до поклада зове се *русална недеља* и ништа се у њу не ради да малој деци не излази *руса*.¹

Краљице сада играју само по влашким селима (ја сам их године 1864 видео у селу Слатини, у Црној

„Допадоше тридесет хајдука.
 „За Турцима пођош' у потеру.
 „Потераше па их сустигоше:
 „Онда рече Руговац Станиша:
 „Нете, браћо, тридест на једнога,
 „Већ удрите сваки по једнога.
 „Оборише тридесет пушака
 „Мртвих паде тридесет Турака.
 „Одсекоше до тридесет глава,
 „Ухватише до тридесет коња.
 „Сваки јаше по једнога коња,
 „А Станиша кадијина дора.
 „Скаче доро тамо и овамо
 „А тешка га Руговац Станиша:
 „„Стани, доро, пуст му не остао
 „„Не јаше те попарен кадија,
 „„Већ те јаше Руговац Станиша“
 „Тако било па се приповједа.
 „Вино пише три бијела дана
 „Па хајдуци одоше у гору.“

¹ Четврта среда после Васкрса зове се: *средо-руса*. На њу не ваља ни по што радити веле бабе у Прекоморављу.

Реци), по српским селима пак које попови које власт укратише то са свим; а памте и у ваљевском округу старе жене да су ишле у краљице.

Ево једне песме од краљичких песама:

„Лељо, Лељо, мала момо, клела се девојка,
 „Лељо, Лељо, мала момо, сунцу на истоку,
 „Лељо, Лељо, мала момо, дрену на корену,
 „Лељо, Лељо, мала момо, мору на извору;
 „Лељо, Лељо, мала момо, вино да не пије,
 „Лељо, Лељо, мала момо, цвеће да не носи,
 „Лељо, Лељо, мала момо, момче да не љуби.
 „Лељо, Лељо, мала момо, па се покајала:
 „Лељо, Лељо, мала момо; ја луда девојка!
 „Лељо, Лељо, мала момо, што лудо говорим
 „Лељо, Лељо, мала момо, ја вино да пијем
 „Лељо, Лељо, мала момо, румена би била;
 „Лељо, Лељо, мала момо, ја цвеће да носим
 „Лељо, Лељо, мала момо, мирис би имала.
 „Лељо, Лељо, мала момо, ја момче да љубим,
 „Лељо, Лељо, мала момо, милост би имала“.

(Из Алекс.)

Од Тројица у прву недељу падају Петрове Покладе. Од Васкрса па до ових поклада време је кад се *крста носе* и кад највише бивају *преславе* и *заветине*.

Свако село има по један дан кад општински чини богомољу. То се зове: *носити крста*, или: *држати заветину*. Та слава бива овако:

У дан, одређен једном за свагда, скупи се момчад или код цркве или под запис у селу, одакле узму иконе себи на прси па се упараде два и два, напред барјак а за њим свештеник обучен у црквене одежде, и тако иду по пољу од записа до записа господајући

све два и два у глас: „Господе помилуј!“ Под сваким записом,¹ по што га три пута обиђу, чита свештеник молитву а они сви клече; за тим одељу обживах око крста на запису и пођу даље док све записе не изреде. Кад све изреде, врате се на место одакле су пошли и ту их чека ручак.

Још како се крену с места па свуда куд пролазе износе се болесници пред њих те их они прелазе; или мајке износе своју немоћну децу и међу пред крстоноше да преко њих пређу. Држи се да болеснику од тога мора бити лакше.

Уз пут носе и вина у отвореним чутурама и сви су гологлави и иду пешице. (У Моравици, округу ужичком, видех једне године крстоноше међу којима опазих свештеника у одежди на коњу, а докле једни господају дотле други пуцају из малих пушака). Ако кога у том путу сретну, они нуде вином или ракијом из чутура, које носе. Кад се врате на место одакле су пошли, ту их, као што већ рекох, чека ручак и после ручка веселе се и играју до мрака.

На ручку се диже у славу, као и о крсном имену. Један од сељака домаћин је о преслави; он меси колач и готови крстоношама ручак. Кад се дигне у славу онда или свештеник просто зовне онога, који ваља да буде идуће године домаћин те с њиме пресече колач, или се узму три листа међу прсте с петељкама на више, а с два се одере лист, па вуку тројица и који извуче петељку с листом, он зна да је за идућу годину домаћин па се стара за то.

¹ Запис зове се закрштено дрво под којим се сваке године чини та богомоља. То се дрво чува као нешто освештано.

Где год више сељака једу печено месо тешко може бити да се не нађе који, да погађа из плећа. Погађа се из деснога плећа јагњећег и прасећег и из кокошиње кобилице, а нешто и из свињеће слезине (само за зиму каква ће бити). Озго она чашица на плећу значи кућа и ако није веома дубока кажу да је кућа пуна; ако ли у дну има рупица као убодотина од игле, знак је да ће домаћин умрети. Оне жилице од чашице зову се *улар* и по томе се гледа какви су коњи у домаћина; горњи крај оне кости која је с једне стране из плећа израсла зове се *слеме*. Са стране на плећки имају неке рупице, од којих неке значе *раке*, а неке *колевке*. Ако су рупице тако ниско да се не могу дохватити палцем кад се последњи његов зглавак намести на крај, онда рака или колевка није у кући него у рођи или у селу. Ово све значи ономе чије је бравче т. ј. где се ојагњило и со лизало док није заклано. Широки тањи крај од плећке зове се *поље*. Ако је поље мутно биће војна, ако ли је ведро мир. Месо с оваког плећа не ваља глодати него га очупати рукама и дати ономе који је највештији. Кад хоће и други да гледа не ваља му га дати из руке него спустити на трпезу, па га он сам узме.¹

Крста се разликују од *заветине*, када се не иде по пољима него се богомоља на једном месту сврши. Ове последње заветине могу да буду и после Петрова дне чак до јесени па и о Младенцима, а крста се носе само за време докле усеви у пољима ничу и расту, а то је од *Васкрса до Петрових поклада*.

¹ Вук, у речнику под речју *плеће* а и данас је свуд у обичају.

Од Ђурђева дне до Петрових поклада сељаци који имају стоке, кољу од недеље до недеље по које јагње или јаре, а преко недеље, ако имају сланине, кувају је с неком травом, коју зову *зеље* и тако једу. Ко нема стоке он пости и на мрску. Сира старог где нестане а новог се не ухвати, ту је врло сухотно.

За чобане или за ђаке добре мајке, каква беше моја, Бог да јој душу прости, у јутру се начини помало млечнице (са млеком и брашном), а за ужину носе сира и проје или богме само лука и хлеба, а некад осим соли ништа се уз проју нема присмочити; али ми и сада запљушти вода на уста кад се сетим ужине, коју је моја мајка мени спремала. То је била танка пројица умешена у липовом или ораховом лишћу, жута као смиљ, па кришка мека сира, завијена у лист од рена и спремљена у мој јанџик. Ах, то је била дивна ужина, кад овце на по дне полежу поред воде а ја с неколико чобана у друштву седнем крај извора у дебелу хладу и извадим то све из мојега јанџика. .

.....

Сељаци и лети на радну дану устају у зору; обуку се; умију; моле се Богу како који зна. Ево за сада једне такве молитве: „Да се молимо Богу милостивоме и благоме Христу, и часноме крсту; и светој петци и светој недељи, Христову васкрсењу, и Богородици, милостивој мајци Христовој. Господе, Господе, на сваком месту сачувај нас Господе: на уранку, на подранку, на беломе данку; на путу, на суду, на свакоме месту, сачувај нас Господе! Помози нам Боже и сва хришћанска крсна имена од истока до запада, што слави хришћански род; ако вас не можемо

по сроку избројати, можемо вам се молити и поклонити свима, да нам помогнете.“¹ После молитве пију мало ракије ко има, па одмах на посао. Обичај је да женскиње мушкињу полива да се умије, али неумилено не сме другом подивати док се најпре само не умије. И кад се умивају прекрсте се два три пута и моле Богу. Мој покојни отац, тада је редовно читао црквену молитву: „Христе, свете истине и т. д.“ Око 8—9 сахата доноси им на њиву, или где су, ручконоша ручак. Није ретко видети: да ова кукавица носи на рамену обрамицу с ручком; на леђи колевку с дететом, а о куку јој је преслица те злехудно нешто преде.

Ово се зове *ручак*, после кога одмах се ради. Око 2—3 сахата од прилике после по дне ужинају шта им је остало од ручка и мало се одмарају у хладу а неки тада и поспавају па већ чак доцне у вече вечерају.

III. Петрови пости.

Кад су ови пости дугачки радују се станаре да што више сира накупе. Другојаче је рђаво чекати зиму.

На Видов дан износи се све рухо на поље да се види на ветру и свако семе, које је остало не посејано, на сунце да огреје тај дан сунце те да никне до године. (Ово у Ресави).

Иван дан. Он пада сваке године 24. Јунија Прича се да је то тако голем светац, да на њега сунце на небу три пут од страха стане.

У очи тога дана чобани и младеж на неким ме-

¹ Чуо од стрине Милице из Врела у округу ваљевском.

стима пале лилу и бацају око торова у вис. Негде наложе ватру па је прескачу. Лила је брезова или трешњева кора, која се огули и осуши; после се метне у процеп и начини као какве ките па се онда упали. За паљење лиле, осим торова, обично се тражи какво брдо, да се лиле из далека може видети. На Медведник је дивота погледати у очи тога дана: рекао би човек, да се сав упалио од лиле.

Кресове држе различито: једни су о Ивању дне, кад не ће ништа да раде о винограду три дана пре и три после, и то су *вински кресови*; а тако исто и о светом Илији али су ово *поставски* (у које се ништа платнено не кува и не лужи). — У Параћинској кресове зову: *горешници* и варују их о св. Илији.

У очи Ивања дне на све стране иду те беру ивањско цвеће и плету венце, које после међу на куће, на зграде, у њиве, лукове, на торове и свуда као год и ђурђевске крстове.¹ У те венце уплећу и бела лука па је тај лук после лековит. Њим бабе лече отоке, гуге, а нарочито крајнике, цртајући луком на болесну месту Соломуново слово и говорећи:

„Устук мрџоња! ајис беља!“

Још се такве боље лече и чивитом кад се чивитом начини на њима *Соломуново слово*; па се после чивит ногама растрља као да се и боља тако разиђе. (Из Шабач.)

Понегде девојке метну у лонац земље на Ивањ

¹ Готово свуда по Шумадији сељаци имају обичај на који проштац од сваке ограде натаћи по какву коцању од мрцине а најчешће од коњске главе. Рашта? Не зна нико, само одговарају: „Тако се ваља; остало нам је од старих“.

дан и посеју неколико зрна пшенице па на Петров дан гледају како је никла или клијала. Ако су клице савијене као прстен, онда веле да ће се те године удати. Неке опет метну у очи Ивања дне у чашу воде беланце и оставе под стрехом да преноћи, па сутра дан некако по томе погађају хоће ли се те године удати.

IV. Од Петрова дне до Госпођиних поклада.

И у очи Петрова дне, на многим местима, пале лилу. У Старој Србији, у Колашину, зађу чобани у очи Петрова дне по становима те накупе сира, кајмака и друга смока за сутра дан; а накопају траве, која се зове „велико зеље“. Ноћу пак скупе се на једно место па запале лилу и пуцају из пиштоља. Пре сунца поделе станарама оно „велико зеље“ и после се часте цео дан. А окром тога савијају се сирци један за свештеника (у ваљевској), за свако чељаде у кући, и још се и стока сирцима дарива. Сваком говечету или, у кога их је много, бар свакој крави музари и теглећем волу на сваки рог натну по један сирац, који после чобани поскидају и поједу. (Из Шабач.).

Тада су обично у Србији најтоплији дани, а тада стиже доста воћа, те сељаци, поред иначе танке хране а велика рада, највише нападају болесни као гра-ном побијени. С тога они од 1. Јула до 1. Августа готово сваког свечаника не раде бојећи се да им „не нахуди светац“.

Ако на св. Илију грми поцрвљаће се ораси и лешњици. (Из Шумадије).

Св. Илија и блага Марија држи се да су брат и сестра. Св. Илија све пита своју сестру:

— Кад је, сејо, мој дан да се и ја провеселим?

— Далеко је, брате Ико, још веома, одговара му она, докле год не прође тај дан. Јер да он дозна, тако би страшно загрмео, да би се и небо проломило и земља се суноврат стропоштала. (Из Шумадије).

Пада у очи то, што они који славе Ђурђев дан често преслављају св. Илију.

V. Госпођини пости.

Ови се пости најтврђе држе. Ко њих мрси све једно је као да мрси и велике посте. Они трају само 14 дана. Ваља напоменути како у Срба има доста цркава које славе св. *Стевана* (пада 2. Авг.) а има много и црквица куда долазе и болни о том дану лека ради. Не знам од куда би св. првомученик Стеван био тако познат светац српскоме народу. Пре бих упитао да ли се све ово није чинило св. Стевану, сину Лазареву, па у току времена побркана им имена?

Тај св. Стеван зове се у Грузији у Шаб. „*Св. Стеван Ветровити*“. Ништа се на тај дан у пољу не сме радити. Причаше ми у *Кутлову* да је некакав човек денуо сено на тај дан па ветар духнуо и однео и њега и сено. (Ако се не варам има прича да је силна олуја била кад је Стеван Високи издахнуо).

Кад коме домаћину сташе доста рада а сам не може да га на време сради, онда он зове *на мобу*. Моба се зове на какав светац, кад сељаци не раде себи. Имају светци на које се никако не ради, а имају други на које се може „по нешто, Бо-

гу се молећи, прегрешити“. На оваке последње зове се на мобу. На мобу долази обично младеж: момци, девојке, младе и млађи људи. Рад се врши у весељу и певању. Некад по вас дан свира свирач у хладу и мами раднике да час пре доврше постат па да се ухвате у коло.

Моба и *позајмица* прилике су кад се најлакше сноси тешкоћа пољскога рада; а напротив инокоштина је и мучна и досадна. За то подругљива песма и вели:

„Навал' мобо, ја и моја жена:

„Жена спава, а ја воду носим!“

Ко зове на мобу спрема јела и пића обилно. У вече се враћају кући још веселије него што су били дању. Кад сви дођу кући и поседају, полије им се те умију руке, па домаћин изнесе упаљену воштану свећу и прилепи је на које дрво, окади све мобаре тајмјаном а и они се обрну сви к истоку и тој свећи, поскидају капе и ту се моле Богу. Моба никад не седа за вечеру докле се не моли Богу. (У ваљевск.).

После молитве вечерају сви а после вечере играју и веселе се до неког доба ноћи.

Осим оваке мобе, кад се који инокосан човек разболи а сташу му, на прилику, кукурузи за копање или који други рад, онда ће се сељаци и њему скупити те урадити то *на мобу*, али о своме хлебу и у вече ретко иду његовој кући него свако својој, мањ ако је човек имућан и ако сам жели да му дођу.

О Преображењу (6. Августа) код сваке цркве бива доста света, и махом се носе диње и лубенице на те саборе на продају.

О великој Госпођи (15. Авг.) бивају највећи сабори по нашим манастирима.

Сабори су ови леп појав у српском народу. О годовима кад се иде којој цркви или манастиру на сабор, скупља се света по неколике хиљаде из ближњих и далеких места. Ту се пограде неки вењаци, наложе ватре, те се пече месо, кува кава и точи пиће. Младеж игра у колу; а старији људи ходају, састају се и разговарају о свачему. Ту се гледе девојке, ко има кога да жени; ту се много штошта купи и прода. У вече, у очи самог празника, по који калуђер или свештеник изиде пред цркву те попише имена свима који долазе цркви а та се имена после на *бденију*, и сутра на служби, помињу. Сутра дан, после службе божије, постави се совра и поседају одабрани домаћини те ручају. Кад се диже у славу пуцају прангије и звоне звона. Кад се то сврши онда изнесу икону и пронесу је совром те приложи колико хоћу. Народ се облачи у *стајаће* хаљине кад на сабор иде.

Тај сабор траје само један дан и ону ноћ у очи празника.

Сабори ови бивају: о *Тројицама*, о *Преображењу*, о *Великој* и *Малој Госпођи*, а и о *Благовестима*, и *Цветима*, о *Спасову дне*, о *св. Стевану* (2. Авг. у *Љубостињи*). У Студеници највећи сабор бива о *Краљеву дне* (24. Септембра).

Места и прилике за састанке, за причање и разговоре најудесније су на *моби*, у *позајмици*, и (за мушке) на *казану*, а за женскиње на *води*. У новије време на жалост неки се људи сувише виђају по *механама*.

На *мобама* и *позајмицама* су и мушки и женски па ту има и шале и разговора од сваке врсте; *на води*, то је, *на чешми* или *на извору* где захитају воду за кућу, ту се састају само женскиње и ту се казују сеоске новине; заплећу плетке; разашиљу поруке; протурују какве крупне новости и т. д. Многи лонац закрчи без воде; много се и јадно дете опржило док му се мајка *на води* није могла да отргне од таквих дивних разговора! На *казану* се не могу видети ни младићи нити женскиње мањ ако донесу што је од потребе. Ту се састају људи у годинама, који знају причати о старини, који умеју гудети и певати, који се разбирају што и у политици, који знају како је српски кнез поручио турскоме цару за то и за то; а он њему опет тако и тако; е, има се о чему ту вас дан а некад и до неког доба ноћи говорити! Свратити на *казан* само за то да се човек напије ракије није никаква замерка. Казанџинице оживе одмах по што превру шљиве, а највећи им је јек уз божићне посте; понекад пак пече се ракија од маџарака и чак уз часни пост.

VI. Од велике Госпође до Божићних поста.

Међудневица. (Између вел. и мале Госпође). У ово време травари беру различите траве за лечење, које од тога бивају јаче што се беру у *Међудневицу* (од 15. Авг. до 8. Септ.).

За болести је *Међудневица* од зла утицаја: ко се тада разболи држи се или да не ће остати или ће бар дуго боловати.

О *Сековању* (29. Авг.) не пије се црвено вино, нити се једе црвено грожђе, што је слично с крвљу св. Јована, који је погубљен у тај дан.

На крају Септембра месеца, 29. дана, бива *Михољ дан*. То је већ јесење доба; но може да се догоди често да тада буде врло лепо и топло време па се то онда зове: *Михољско лето*. Али за св. Тому каже се: „Св. Тома а снег дома; па после „св. Лука, снег захука“.

На седам дана пред 1. Октобар, кад пада „*Богородичин покров*“, многи сељаци посте, а особито жене, које желе тим урадити да лако децу рађају. Тај пост зове се, као и дан коме се пости, „*Богородичин покров*“.

О Митрову дне се отпуштају и погађају слуге.

За тим од 2. Новембра запашта се св. Аранђелу, који пада 8. ист. месеца. Моја породица заветовала се да пости овај пост од некакве болести, која се зове: *кратељ*; која, кажу, кад човека умори учини да му увек буде једна нога *краћа*. У то време, од Међудневице до божићних поклада, сељаци се готово понајбоље хране. Једине месојеђе могу за то бити што боље; тек уз њих већ нема никаква воћа, као у ово време.

Ново вино се отаче; овче и козје месо се утови, свиње се поправе; нова ракија може да стигне; сва летина већ је дошла до руке. Управо рећи сељаку су то највеселији дани.

Тада највише бива и *прéла*, где је обичај да се сабирају ти скупови.

И ако ови састанци бивају често злоупотребљавани ипак им се не може одрећи и једна лепа страна.

Прéла почињу од онога доба, од кад ноћи одужају толико да се већ мора и од ноћи откидати ко жели похитати, и трају докле не настану јаче јесење хладноће.

Обично бивају на ведрој и тихој ноћи. Ватра се наложи велика, око које поседају преље. Ту је највише девојака а има и баба и средовечних жена које дођу уз девојке.

Ноћна тишина, сјајна месечина, весео пламен од ватре, неизвесност девојачке судбине — бескрајан небесни свод, окићен милионима звезда — све то помаже да се том приликом разгрева и излива уображење народно. Како је пријатно одоцнелом путнику, кад још пре него би му лавез паса јавио да су станови људски близу, зачује сложни глас прељских песама које обично две и две на изменце попевају!

А тамо у том веселом друштву, кад се утиша песма, по која бака отпочне страховиту причу о каквој „седмоглавој аждаји“ или о каквом „псоглаву с једним оком“; а нека, сетивши се гробља, на ком је на скоро била, оспе причати „силе вампирске“ и чудеса која се иза гроба догађају и још и још много које шта.....

Ваљало би бити на прелу а да преље за то не знају, кад би то било могуће, па тек онда да се облик тога састанка потпунце појми и схвати.

Да речем коју и о томе, како су у старије време вршени и неки сеоски послови и како су бирање сеоске старешине.

То ће важити од прилике за време од престанка турске управе у Србији до 1839 године.

Од вајкада се у сваком селу знало по једно место, где би се обично сељаци скупљали ради договора о општинским пословима. Могло је то бити и код кметове куће, али би се они под сухоту склањали само ако би што из неба падало, а иначе су највише под голим небом или под каквим дрветом седели, вѣћали и пресуђивали.

Кад би за штогод ваљало разговорити се са селом, онда би кмет послао бирова те би сазвао село на то место у тај и тај дан. Сељаци дошавши тамо обично би поседали на гомилице и разговарали би се дељући по какво дрво или куцкајући штапићем у земљу. Ту је и кмет. Ако ко има да се што пре, устао би и гологлав испричао би своју невољу. Причајући он би говорио час кмету: „ето кмете, је ли право тако?“ а час сељацима: „ето, комшије, ваља ли то тако?“ Дошао би и супарник и казао би и он чим се брани. По што би тако били саслушани, кмет би рекао: ето комшије шта велите; чусте шта они говоре. Како је право да им се пресуди? Ту сада свако има право да каже како мисли; али је било домаће васпитање такво, да „не истрчава ждребе пред кобилу“: млађи би се угледали на старије и паметније, па док један рече што други нађу да је право тако им се и пресуди и они се ту ижљубе и измире.

Ако је ствар кривичне природе, онда се за мање кривице тако исто ту пресуђивало, а за веће се ишло капетану. Кривца би обично кмет послао по бирову, а капетан задржавши кривца по истоме бирову по-

ручио би да дође кмет са још три—четири одабрана сељака. Кад дођу он их упита: је ли та кривица првина окривљеноме или је још кад тако што учинио; од какве је куће он, поштене или неваљале (и на то се много држало кад се пресуђује); па би му према томе шта ови одговоре и он одсудио да трпи бој или да одлежи у апсу или би га слао магистрату, који би га тако исто осуђивао на бој или у затвор. За злочинства су слани кривци народном суду или кнезу.

И порез и друге дажбе разрезивали су тако на тим састанцима: и у томе је сваком било слободно казивати како мисли да је најбоље па што реку они које село држи да су најпааметнији да је најбоље то се и примало. Формалнога гласања никад није било него се тако узимало да се одобрава оно, против чега се нико не опире.

Кад би селу ваљало да изабере кмета највише је стајало до капетана; али никад капетан не би то урадио без припита села. То је обично овако бивало. Поставимо да је умр'о кмет у селу Н. и ваља окметити другога. Капетан дође у село на конак; најодабранији људи из села дочекају га. Он говори сад с њима који би био добар за кмета. Кажу му они кога, поброје му све добре стране, а он, ако нема ништа против, пристане и сутра рано заповеди пандуру те осече и одеље један леп штап. Сабере сељаке на обично место, изиђе међу њих и по што се поздрави и упита с њима рекне:

— Е, браћо, ваш кмет Н. умре, Бог да га прости!

— Умре, господине, одговоре сељаци.

— Шта ћемо, божја је воља, сви ћемо помрети. Он је, Бог да му душу прости, лепо послужио село. А сада ваља да се изабере други кмет.

— Ваља, господине; селу кмет ваља као кошници матица.

— Па ја велим да ће најбољи бити Јован (или већ како буде име) за кмета. На то обично сељаци повичу: „Бога ми баш; од њега бољега нема а и не треба“, па ако Јован не би показао какве важне узроке да се не прими, онда је Јован кмет, и капетан га изазове између људи, пољуби се с њим, преда му онај штап и рече сељацима да им је то кмет и да ваља да слушају његове заповести.

Ако ли сељаци реку, да, на прилику, Јован хоће криво, да је велики пизмеџија или тегли својти а има је доста или још каквих узрока наброје, па предложе, н. пр., Стевана, капетан се обрне на оне прве људе из села и ако види да се и они приклањају томе, и он пристане да Стеван буде кмет. Било је у свему томе више патријархалне вере, па се лакше и вршило но сада.

Тако су вршени ти послови док није изашла зелена чоха, протокол, меденица и остала оруђа цивилизације, а сад како бива може се видети лако.

VII. Божићни пости.

(Од 15. Нов. до 25. ДЕКЕМБРА).

Гледа се свакојако да на покладе сви укућани дођу кући да покладују заједно ма да иначе многи бораве код стоке по целе месеце. Покладе су весело вече кад се сељаци много часте, и шиљу онима за које знају да су сухотни јела и пића.

Од поклада до св. Андрије (30. Нов.) само је Ваведење празник, за који сељаци знају. На св. Ан-

дрију не раде за то да им звер не би давио стоку. Тек у новије време, како се „званично“ почело настојавати да се св. Андрија слави, као заштитник Србије, тај се дан нешто више светкује.

У очи св. Варваре (3. Дек.) пристави се у лонац или у котао од свакога жита и варива те се скуха све заједно, па се после други и трећи дан то једе. За то се и говори обично овако:

Варварица вари (4. Дек.).

Савица хлади (5. Дек. Сава освећени).

Николица куса (6. Дек.)

То тако скухано жито и вариво зове се *варица*. У вече се варица пристави да се куха, а у јутру се гледа с које је стране наврела те на тој страни сеју жита те године, јер веле да ће тамо најбоље родити. Сад долази св. *Никола* (6. Дек.). Највећи део Срба слави св. Николу. За то ће бити најзгодније да овде кажемо како се слави код сељака.

Свака српска кућа има у години по један дан кад слави и то се зове *слава* или *крсно име*, или *свети* или *свето*. Домаћин се стара и приправља изра није чим ће и како ће прославити своје *крсно име*. Пред ноћ, у очи крсног имена, зађе по један из куће (обично који од момчади) по селу и зовне оне куће, које се зову узајмично. Кад дође пред кућу обично скине капу, назове Бога и рече: „поздравио ви се тата (или чика или брата) да дођете до вече на чашу ракије: да се разговоримо и да мало ноћи поократимо; што буде св. Никола донео не ћемо сакрити: дођите, немојте да не дођете“.¹

¹ Као што Срби не пропуштају никад да поред лица и наличе

Овако се зове где је обичај звати на славу, али има села где се не зову него иде свечару на славу не зван ко год милује.

Кад званице долазе свечару обично назову „добро вече“! и додају: срећно ти крсно име; славио га много лета и година у здрављу и у весељу! Који су познатији са свечаром, или су својта, донесу и по јабуку или гуњу у недрима и дају је домаћину кад му назову добро вече.

Сад сви вечерају, пију, разговарају се, па се и разиђу, а пријатељи из других села ту остају на конаку.

Сутра дан домаћин се рано пожури цркви, ако није обичај да свештеник долази кући да преломе колач. У цркви, по што се сврши богомоља, служба или јутрење, свештеник узме колач, пресече га на четворо, преко доње коре, поспе на оном раскршћу вином, обрне га три пут с домаћином читајући, или појући црквенске песме: *Исаије ликуј и свети мученици* па га онда разлеме на више, и по што у три маха сркну оба од онога вина на колачу и пољубе колач, пољубе се међу собом и разлеме колач са свим тако да две четвртине остану домаћину а две свештенику. Домаћин своје четвртине од колача и жито — кољиво¹ — врати кући, а свештеник опет оне своје задржи себи.

покажу тако и за овај случај има у њих овака шаљива прича: Звао неки на славу, па да би му сваки дошао овако им сладио: „На пољу је зима; огодно је вина; у кући се пуши, а има зла кучка: дођите молим вас, немојте да не дођете“.

¹ Св. Арханђелу, св. Илији не кува се кољиво „јер су они живи на небу“, а кољиво по самој речи као да замењује жртву ономе домаћем богу од старине, место којег дође у хришћанској вери светац.

Дошав кући домаћин се поздрави с гостима (а с којима се није пре видео и ижљуби) па их стане служити (гологлав). Тако ће служити до пред подне, па ако је и сам човек у годинама, он ће онда присести с гостима а дозвоће кога млађега од себе да га одмени.

Око по дне *дижу у славу*. То бива овако: Сви устану на ноге, поскидају капе, донесе се она четвртина од колача, (или ако доходи поп кући изнесе се цео колач те се он ту и преломи) и на њу се запали воштана свећа, сви се окаде тамјаном, прекрсте се по неколико пута, па онда домаћин наслужи сваком по чашу вина (а негде се ређају вргом) па напије од прилике овако:

1. „Писмо како знадосмо, а ово да пијемо по чашу вина за тврде славе божје. Где се слава божја помињала и дизала ту и помагала, да Бог да“. Сви реку: „да Бог да! а ако се деси који уме лепо запевати, другде ће викнути:

„Ко пије вино за славе божје,
„Помоз' му Боже и славо божја!
„А шта је лепше од славе божје,
„И од вечере с правдом стечене?

Сад сваки сркне по мало вина из своје чаше (или се сви обреде вргом), па се опет допуне чаше и домаћин продужи:

2. Писмо за славе божје, а ово да пијемо чашу вина за часних крста и крсних имена. Да нам да Бог наша крсна имена славити а не заборављати, у име божје. После тога:

3. Писмо за крста и крсних имена а-ову трећу чашу вина да пијемо за свете Тројице. Света Тројица да је помоћница свакоме брату Хришћанину: у дому, у пољу, на путу, на мутној води, у чарној гори, свуд да је помоћница, да Бог да“.

Ово се говори гласом са свим молитвеним. Сви стоје и слушају као кад се врши свака молитва.

После тога обреде се сви кољивом, прекрсте се, моле се Богу како ко уме па поседају сви и продужи се гозба и разговор. Ту се прича о старим добрим и тешким временима, о српској слави, о јунацима, о светитељима и добротворима народним.

У том разговору ваља неки од гостију да напије у здравље домаћину; па се после пије за здравље *комишија*, па *кумова* и *пријатеља*.

Кад се пије у домаћиново здравље викнуће који особито устресајући гласом:

„Ој, у чије се здравље пије вино хладно?

„Све му здраво и весело било;

„Домаћине све у твоје здравље,

„Бог ти дао и срећу и здравље!

Као последња здравица долази: „по здрављу послаћену“ при којој се рече: „да последи Бог животом и здрављем, и сваким добром и напретком, Боже дај!“

Други дан славе зове се: *окриље*, *појутарје*, а у варошима: *патарница*. Тај дан се гости као и први само се ништа молитвено не чини.

Трећи дан зове се: *гостински дан*, или *установци*.

Тада одлазе гости који су из других места, а комшије и не доходе тај дан.¹

После св. Николе највише има свечара о св. Јовану (7. Јан.), о св. Аранђелу (8. Нов.) и о Бурђеву дне (23. Априла).

О св. Николи, као и о другим славама које падају у посте, највећа је част ако има рибе и то махом слане моруне. Нема ли рибе, онда кухају кисела купуса помешаног с пиринчем, па запржена зејтином; пасуља, запржена опет зејтином; и на тепсијама готове, као неко печење, црни лук с пиринчем и зејтином.

Од св. Николе до Божића сељаци светкују: петозарне мученике, материце и оце.

О првима не знам да има каквих обичаја а о материцама (друга недеља пред Божић) овако бива: Материце су женски светац. Све оне жене које се могу звати мајке ваља деци на материце или у очи материца везати, па се онда оне морају откупљивати: орасима, лешњицима, јабукама, сухим шљивама, грожђем с евењака, лепом вечером и сутра дан ручком. Неки вежу од истине а неки само донесу уже па већ оне знају и откупљују се одмах. Ово је обичај породични. Само својтина и ближих познаника деца везују; туђина то не чини.

Како бива с матерама о материцама исто тако бива с оцевима о оцима (у прву недељу пред Божић). Само што оцеви кад кад даду по коју пару

¹ Могло би се прочитати, осим онога што има у Вукову речнику, и *Крсно име* у II. свесци мојих Часова Одмора, у Београду 1858. 1—17.

у откуп, а све друге послатице доносе опет жене.

Дан у очи бадњег дана зове се: *Тучин дан*. Тај дан бију се велике печенице и спремају да се сутра могу однети кући и кад треба приставити да се пеку.

Многи (у шабач.) имају обичај да печеницу, место сикиром, убију крупицом соли у чело, па печеничину крв с том сољу измешану дају марви.

Пре сунца на Тучин дан покупе се све столице или клупе за седење, и на таван или у зграду оставе, а тако и ватраљ а одељу се сирове цепанице за чаркање ватре па тек кад полажајник дође за њега се прва столица изнесе и по што он почара ватру угарљом од бадњака износи се после и ватраљ. (Ужич. и шабач.)

Од пре су ишла момчад на *Бадњи дан* од куће до куће и певала *коледске песме*. Ево једне такве:

„Ој, хубава Коledo, мала момо, Коledo,
 „Духну ветар Коledo, са планине, Коledo,
 „Те издуха Коledo, врана коња, Коledo!
 „И на коњу Коledo, бојно седло, Коledo!
 „И на седлу Коledo, мушко чедо, Коledo!
 „И на чеду Коledo, самур калнак, Коledo!
 „За калнаком Коledo, кита здравца, Коledo!
 „Да је здраво Коledo, мушко чедо, Коledo!

На Бадњи дан пече се печеница, и који њу окреће не даје на Божић никаквој стоци хране, да је не би сналазила несвестица, лудило и беснило. (Шабач.).

Бадњак¹ се осече из јутра пре сунца, али се пази да увек падне к истоку. За тим се донесе кући и прислони уза стреху. У вече унесе се најпре слама у кућу за простирач. Кад се она уноси, оно чељаде, које је уноси, квоче, а деца за њим пијучу и ваљају се по слами. (Из Шумадије).

Кад се већ смрачи и сви се укућани прикупе у кућу, онда једноме мушкарцу даду рукавицу те он изиђе и унесе бадњак. Кад уђе у кућу рече:

„Добро вече, и честит вам Божић!“

„А ти жив и здрав“, одговори с прочеља домаћица посувши га житом, у коме је преко дан стајао први ивер од бадњака.

Сад се бадњак тако наложи на ватру да му дебљи крај прилично премаше преко ватре, како ће се преко њега ижљубити чобани да овце љубе јагањце. У Грузи још овај крај бадњака намажу медом па га деца, рад тога истога, лижу. А који први угледа кад тај крај бадњака прегори и падне, обећају му дати овцу или јагње. (У Параћинској).

На Бадњи дан меси се од стрмна брашна много неких колача. Тако се умеси један као волови у плугу, други као орање; трећи као кошнице, четврти као ситна стока, пети као кокоши и за сваку душу у кући по колач, који се за мушко зове: *кијак* а за женско: *илетеница*. Све се то остави у сито, у коме има свакојакога жита, те ту стоји до вечере. И колач за сутра за Божић умеси се на Бадњи дан. Колач се шара као и свечарски само се не замењује богојављенском водицом већ обичном водом.

¹ Бадњак се у окр. ужичком зове и: *веселяк*.

Кад се у вече стану молити Богу онда запале божићну воштану свећу, поред жиже или лојане свеће, па старешина а и остали гледе којему се од чељади не види сенка према тој божићној свећи и за оно држе да ће те године умрети. (Из окр. шабачког).

Кад се у вече стока храни обасипа се житом, ситном пројом и сољу, да јој не би чинилице нахудиле. (Из Шабач.).

Вечерају на врећи а не на трпези; вечера бива лепша, једу и ораха и лешњика само ако где има да се набави. На неким местима једу и рибе да се не би шугали преко године. После вечере поређају све кашике по старештву која је чија у чанку и сутра дан на Божић пазе чија се пореметила с места, па за онога мисле да ће те године умрети. (Из Шабач.).

Још се у очи Божића растопи масти у тигању па се сви укућани над њом огледају и на коме не буде главе, држи се да ће те године умрети. (Из Шабачк.).

У Грузи оно уже, у ком је донета слама да се поспе по кући у очи Божића, не дреше него сламу извуку из њега а њега рашире око вреће на којој вечерају па сутра маме кокоши у њега и нахране да би оне добро носиле јаја и не разносиле их по махали.

На Бадњи дан и сутра на Божић не даје се из куће ником ништа. (У ужич. крају).

Од св. Андрије до Божића ништа жене не почињу сновати нити људи почињу оснивати какву зграду коју не би могли довршити за то време. За то се

жене журе да до св. Андрије оснују што им после даље ваља радити. (У Шумадији).

VIII. Божић (25. Дек.). Месојеђе.

Још како први петли запевају свако се жури да по једну или по две пушке избаци. Сад се почињу у кући дизати. Одмах које од чељади оде на воду да донесе јаковне воде за умивање. На воду однесе и жита те је поспе рекавши јој: „добро јутро, водице, и честит ти Божић“. Одмах се спремају који су наумни ићи цркви где цркве има. Домаћица одмах замеси чесницу. У чесницу се метне одељан од дрвета белег и за овце, и за кошнице, волове, плуг, за сваку врсту рада и имања, па кад се на ручку чесница разломи да сваком падне по комад, онда у чијем комаду буде ода шта знањ држи се да ће тај те године бити срећан у томе. (Ужич. Груз.).

Чесницу покрију жеравицом да се испече па се на жеравици наређа толико угљена колико има у кући различите имаовине и усева (али се ништа не остави да му се не намести угљен) и гледа се који се угљен покрије најдебљим пухором, оно ће бити најберићетније те године. (Из ужич.).

Све се у кући спрема и преоблачи једва чекајући да једном осване Божић. Сва чељад обрежу себи нокте и на пољу под кућном стрехом преобуку се, па те нокте заједно с преобуком коју скину, задену под стреху и оставе. То чине за то, да би се преко године од шуге сачувала. (Из шабач.).

Док не поједу нафору не седају за ручак, а где се нафора не може да добије, ту најпре поједу ле-

сков или дренов пупољак да би били здрави као дрен или као ти пупољци. Да би се и од других болести а нарочито од врућице сачували, најпре окушају од меда, од срца, од бубрешка, од слезине, од цигерице, и од дуње и јабуке, које су печене у печеници. (Из шабачк.).

Пред што ће сести да ручају сви се моле Богу. Кад сврше молитву сви се опет ижљубе у врху бадњака па поседају. Док не ручају не иде се стоци да се она храни а то за то, да не би преко године стока ишла у штету. (Из шабач. а и свуда).

Између Божића не ваља хватати волове у кола, али ако би се на Божић само укошкали у јарам па потерали два-три корака, онда се могу и између Божића хватати и радити с њима. (Из Подибра).

На Божић још многи упале две воштане свеће па сву стоку протерају између њих, а после их саставе и угасе. (Из шабач.).

Да их не би преко године морила љутина, свако по мало гризе оне везе, којом је печеница била везана за ражањ. (Из шабач.).

Да би жито било једно шарају чесницу боцкајући је дреновим дрвенцетом. (Из Поцерине).

Чесница се изнесе врућа на ручак, по горњој кори намаже се медом па се на њу суне једна кашика соли. То се после изреже и остави. Та се со држи да је корисна за марву и лековита за болеснике. (Из Шумадије).

Колач се ломи као и о крсном имену, само што нема кољива и попа него сам домаћин с којим од својих из куће. (У Шумадији).

Полажајника огрћу што се може дебљом поњавом и посађују га на столицу (коју првом сад скину од како је дигнута на туцин дан); посађујући га да седне гледе да га преваре, да му измакну столицу те да се омане и седне на земљу. Поњавом га огрћу да би се тако дебео кајмак хватао по млеку. (Из Поцер.)

Ако је полажајник мушко држи се да ће те године мушка страна бити напредна, а ако је женско, женска. (У шабач.).

Док полажајник не дође (у ужич.) не ће нико ући у кућу. Сам свештеник ако има шта да сврши на Божић, упита: је ли био полажајник (кога ту зову *полазник*¹) па ако реку да није, онда он нареди те у којој стаји прочита шта је имао а у кућу не улази. Полажајник тамо не може бити ко хоће него се зна ко је коме полажајник од више година или је поручено коме нарочито да те године дође.

Кад полажајник у вече полази кући домаћица му метне око врата о лепу повесму колач, умешен као котур, а домаћин му у колач забодe какву пару. У Грузи му се даје десна плећка од печенице и још чарапе или назувице.

Још пред ручак напуне један чанак вином (или ракијом) и медом. У то метну три ораха, а за тим их изваде и намене: на *здравље*, на *плод* и на *род*, па их онда баце у три угла собња. После ручка разбијају их, па ако који буде празан, онда ће та година

¹ У селу Ришњу, где сам се ја родио, не веле ни: *Полажајник* ни *полазник* већ *полаженик*! па тако, како чујем, и у Св. Андреји, и у Срему и у Бачкој.

бити несрећна у ономе на што је тај орах био намењен. (Из шабач.).

Да би кокоши дуже носиле јаја и да се не би криле и по махали разилазиле кад хоће да пронесу јаја, повежу их на Божић све у један конац и нахране их тако повезане. (Напред је казано како ово бива у Грузи, а ово је из Шабач.).

Врећа, на којој се ручало први дан, не диже се за три дана нити се чисти кућа. Тек на св. Стевана дигне се врећа и она слама, а и кућа се почисти. То ђубре што се шчисти из куће баца се на какво склоњено место, а од сламе остављају по нешто жене те мећу под кокоши кад их насађују.

Печеница се једе хладна до главе а глава се остави те се поједе на мали Божић (1. Јан.).

У Зајечару и околини бивало је да се девојке скупе у очи Васиљева дне (малог Божића) те напуне котао воде; у њ метну свака по прстен или по који други знак и оставе га да преноћи где год у градини. Сутра рано скупе се опет и доведу једно дете. Оне се скупе око котла и певају неке песме, које казују оваку или онаку срећу а дете на сваку песму завлачи руку у котао и вади по један прстен; па који извади оној је онака срећа каква јој се песма певала кад се прстен вадио. То се зове: „*певање прстену*.“

Мали Божић није на селу велики светац. Меси се истина Василица од пројина брашна, које се после издроби и попари у врелој масти па се по ручку једе. Ово се негде зове: *Масаоница*, а у Ресави се каже: *мечки цовојница!!*

Од Божића до Крстова дне зову се *некрштени дни*. И тада свака нечиста сила има област нахудити човеку, кога би у недоба деси́ла ван куће. А особито нека авет коју зову: *Караконцула*, и којој је радост да нагна кога ноћу стигне на путу да је носи куд она хоће докле петли не запевају па онда она бежи.

Пре 20 година кажу да је у Зајечару био овакав обичај: на Крстов дан (5. Јан.) кад поп иде с водицом по кућама, његов ђак носи два власа вуне, један беле, а други *алене*. По што поп очита водицу ђак одвоји по прамен и од једне и од друге вуне и да девојкама у кући а оне њему по цео влас беле вуне који он стрпа попу у бисаге. На Богојављење рано у јутру девојка или најмлађа жена оде на воду те опреде оне обе вуне и белу и алену, али тако да се вретено у води обрће, и од та два конца усуче узицу шарену, *бело-алену*. Док то ради она пева неке песме.¹ Од те узице одвоји се сваком женском у кући уплетњик те њиме косу стеже. То се рече: „*прести косицу*.“ Сад се не виђа више тај обичај.

На Крстов дан (5. Јан.) крсте се ветрови. Ко освоји тај дан духаће највише те године. (У Шумад.)

У очи Богојављења (6. Јан.) отворају се небеса. Ко то угледа добиће што год заиште од Господа. Многи су на опрезу целу ноћ не би ли угледали кад се небеса отворе: Причају како се некакав није могао одржати на зими, на пољу, него промоли главу кроз шипке на прозору па кад види отворено небо похита и место да рекне: „дај ми Боже блага пуну

¹ Немам ових песама а ни оних горе које се певају „Прстену;“ али се надам да ће ми их тамошњи пријатељи послати.

мерицу“, рече: „дај ми Боже главу као мерицу“! У часу глава порасте као мерица и после су, веле, морали исећи прозор те га извадити. (У Шумадији).

У Ст. Србији, на Богојављење, кад донесу водицу, свако стане на сикиру, окрене се на њој три пут и напије те водице, па тек онда једу.

Богојављенска водица чува се и као светиња која чисти све што се опогани и као лек залива се у ухо кога боли и т. д.

Св. Сави многи посте. Тај се пост зове *сâвица*, а иначе св. Сава није велики светац за сељаке. Но од како је наређено да се тај светитељ слави као патрон школски, готово свака општина школска меси тај дан колач и куха кољиво као на крсно име што се ради.

Од сада настаје време свадбама којих највише бива *себичне недеље*, која се негде зове и *трапава недеља* а негде: *редовна недеља* и *урша недеља*. (У Ресави).

Свадбе. Најпре бива *просидба*, па *прстеновање*, па онда воде девојку и бива *свадба*; но где се догоди да девојка добегне сама ту бива много простије. Нема она два прва обичаја него само *свадба* па и та бива веома *глува*, као удовичка.

Отац који има сина за женидбу (или старији брат или стриц) кад разбере да има где девојка, која би била прилика за његова сина, и које би кућа била за пријатеље с његовом кућом; и још кад се преко жена извести да је и момак¹ склоњен на то: онда он

¹ Често се прича како у селу старији одређују то не гледајући милују ли се млађи или не милују; и ако се, доиста, може да

узме једнога или двојицу, а може и више, од својих комшија; понесе у торби погачу, на њој какав цвет и чутуру вина или ракије. Уз то ваља додати да мора у кога год од њих бити или пушка или пиштољ један најмање. То су просиоци. Они долазе девојачкој кући, по што су и тамо већ дали на знање да ће и када ће доћи. Улазећи у кућу, ако само веома желе да се опријатеље, просиоци гледају да кућна врата затворе леђима те да тако буде затворена девојка и да одмах пристане.

Обично просиоци долазе у вече.

Ушавши у кућу поздраве се, поседају, поразговарају се, обреде се ракијом па и вечера се постави.

Око пола вечере рећи ће од просилаца који најлепше уме говорити: „Домаћине, брате, ти нас не питаш а ми ти не казујемо што смо дошли! Нисмо ми дошли да једемо и пијемо него да неки посао свршимо, ако је божја воља и ако теби то буде мило!“

— Брате, ја не знам; мислим да ћете казати што сте дошли. Ја сам добру свакоме рад и ако сте с добром дошли, да сте ми добро дошли.

— „Добром, ако Бог да! Ради смо и милујемо да се опријатељимо, у име Бога! Ето брат Јова (или који буде) рад је да узме твоју Марицу (или како јој буде име) за сина, ако буде божја воља и ако ти милујеш.“

У том отац младожењин узме своју торбу, извади погачу, на њој цвет, па је метне на совру и почне

нађе отаца веома упорних у томе, ипак ваља казати да се далеко више њих повијају по осећању синовљем, а за то обично дознају преко жена: сами непосредно веома ретко.

дрешити кесу, да на погачу изброји новце, којима ће даровати девојку, и што ће дати у кућу.

Сад ће девојачкога дома домаћин рећи:

— Нека, брате; не мој одмах, док не видимо шта и млађи мисле; знаш, на њима свет остаје. Изисав на поље зовне своју жену или коју од снаха те разбере шта мисли девојка и ако дозна да она хоће а и он није с раскида онда уће.

Сад се продужи разговор према томе хоће ли се пријатељити или не ће. Ако је рад томе, он удешава тако и беседу, а ако није он је опор и гледа да одгоди за други пут, док му девојка буде спремна и т. д. Ако ли је све склоњено, онда мало доцније изведе који од браће девојку; она зађе те све ижљуби у руку. Свекар скине оне дукате с погаче и цвет и да снаси а она њега пољуби у руку; па онда оде. За тим свекар метне дукат на совру даровнине „у кућу.“ Па устану и сви се ижљубе и од сада се зову *пријатељи*; а на пољу одмах, још како је девојка дар примила, избаци се по неколико пушака те суседи сазнају да се та и та већ испроси.

После се договоре кад ће прстен, шта ће ко коме дати дара, кад да сврше свадбу и т. д. Па онда просиоци полазе весели и кад се приближе својој кући опале из пушака те и њихови кућани дознаду да нису узалуд ишли.

Од сада свекар купује снаси венчано рухо, које ће она као млада носити; купује за све њезине сестре дарове или ципеле, или по прслук, или по мараму, по какве игле и т. д. Оцу девојачком такође ваља што купити. Купи се и прстен за девојку, канице (павте)

цвеће, игле-перишани¹. Па у дан уречен отиду кући девојачкој као *прстенције*, али сад има и жена од младожењина рода те и оне виде прошену девојку. Ту се прочасте, дарује се по нечим, па се враћају весели кући и спремају за свадбу.

Сватова купи колико ко хоће и колико може да дочека. По девојку се полази у суботу и тај дан се и враћају ако је близу, а другојаче ваља да пођу још у петак. Куму и старом свату дужност је да набаве свираче и да плате што ће свирати докле год траје свадба. Сватови неки иду на коњима а неки и пешице. За вођевину обично иду кола с неколиким девојкама од рода младожењина, које ће снаси бити *енђебуле*. У брдовитим крајевима и млада се доводи на коњу. Код девојачке куће дочекају сватове и поседају их за совру; коњма се да сена; свирке свирају, пушке пуцају, а вођевина се негде у вајату облачи у рухо које јој је сада донето. Кад буде готова, кад се дарови измене, онда уђе брат њезин те је изведе и ижљуби у руку све у соври госте па је онда преда деверу, који од сада води о њој бригу. Кад се девојка *изводи* сватови оборе плотун из пушака. Сад већ који од сватова почиње припевати:

„Ко је коњик колане потежи,
А пешаци потез'те опанке
Далеко је нама путовати.“

¹ Ово је све различито према томе какво се у ком крају носи рухо. Н. пр. у ваљевској се купују *перишани*, јер се то ту носи, а у Шумадији јој нижу *капцу* и *подбрадњик* и т. д. и све друго што младе носе спремају јој тада.

После се већ дижу од совре, раскида се коло, праштају се, пуцају, певају и полазе у највећем весељу.

Кад се већ приближе младожењиној кући, одвоје се двојица, тројица коњика од сватова те ће одјездити до куће као *муштулугџије* и даривани тамо за добре гласе, вратиће се опет пред сватове па с њима ће заједно доћи кући.

Међу тим вођевина не заборави учинити неке чини ради своје будуће среће. Тако:

Да би прво родила мушко дете, не спрема у свој пртљаг игле ни маказа;

Да не би одмах прве године родила, још пре доласка сватова оде на воду и колико година жели да не роди толико пута напуни судове водом па их проспе.

Да би својој другј учинила да се што пре уда, по што венчану обућу обује, своју доондашњу да другарици рекав: „пођи за мојим трагом“.

Да би децу паметну и разбориту рађала и да би била лакога порођаја при поласку на венчање све свеске и завеске и чворове на себи раздреши.

Да је не би прси болеле кад почне дете дојити, првог вечера не да се момку додирнути за сисе.

Да би могла своме мужу судити т. ј. да би он њу слушао, гледа да га на венчању ногом очепи;

У путу идући на венчање кад се има да пређе преко какве воде (ма и преко ћуприје) вођевина говори: „пређох воду, не угазих; родих дете, не осетих.“

Кад већ дође младожењиној кући стара се да загледа под стреху кућну, и колико жели да роди си-

нова толико угледа и рогова рекав: „Колико видела (кућних) рогова, толико родила синова.“ (Све из шабач.).

Коло пак игра пред кућом и пева:

Куп' се, бер се, коло, да играмо,

А одавно коло и не игра,

Пред овим двором господским

О, девојко, је л' ти жао мајке?

Нит' ме жао, нит ме' мајка кара. .

(Из Надибра).

ИЛИ:

Скин' се Јано (или како јој је име) од доброга коња,

Брату си ми коња уморила,

Ниси ми га од оца довела. . .

Нисам му се сама наметнула:

Просио ме и харчио благо,

Докле ме је одвео од мајке.

(Из Ресаве).

ИЛИ:

Дико, девојко, сиђи са кола

Свекрови редом стоје, дара чекају;

Нек стоје; нек чекају, ја дара немам,

Мене мајка младу дала нисам ни знала;

Дико, девојко, баци јабуку!

(Из ваљевске).

Сад она баци три јабуке у коло. (Ове су јабуке од њезина рода, она их је предала деверу те донео у недрима и сада јој их преда те их она баци) а коло се распусти и сви потрче да хватају те јабуке. Млади тада донесу мушко дете — *наконче* — те га она узме у руке, ижљуби га у главу са свију страна, дарује му кошуљу или чарапе и врати га оном, ко јој га је дао.

За тим јој донесу сито пуно жита које она мало просеје у рукама па измахне и баци на кров кућни. Сватови га дочекају и све га издеру у комаде.

Сад тек слази с кола и улази у кућу с два хлеба под пазусима и са две оканице вина у рукама (не свуда).

Свекар и свекрва седе у прочељу код ватре. Свекрва веже снаху каницама и обаведе три пут око ватре па јој да угарчиће те сроди да би било слоге у кући и ватраљем мало промеша ватру, па онда она да свекру и свекрви дар какав (по кошуљу, наглавке или назувице).

Сутра дан иду на венчање у цркву, после чега враћају се кући те ручају, веселе се и играју до мрака.

Око пола ручка приказују се дарови девојачки и части сватовске. То обично ради онај који уме најлепше да насмеје. Млада с девером стоји у врх совре иза леђа куму и старојку. Приказивач стане ниже, с бока трпези. Жене доносе редом дарове а он узима у руке једно по једно, диже у вис, и говори од прилике овако: Од наше лепе вођевине ево милом куму танана кошуља, глатка а танка, ако се почеше кожа ће слетети; провукла би се кроз прстен, да је прстен гужва орачица па два да вуку а четири да туку. Кад то изређа онда дода другој жени из те куће а она метне на колено ономе коме је дато; кад све изреди тако онда отпочне част сватовску приказивати на прилику: Наш први комшија Стеван, богат човек, богату и част донео, дебела брава црнога гаврана себи на глас свој браћи на част, а домаћину на поклон, амин, сватови! Сватови, који, док траје при-

казивање части, прекину игру и накупе се у гомилу те „аминају“, викну сви у глас: „Амин, амин.“

Ово приказивање доиста може слатко да насмеје, али се и многа девојка из рана жури, да јој дарови буду што бољи, јер јој се и ту може, осем шале, да зарумени образ.

У новије време овим се даном и свршује свадба и у ваљевској Тамнави, сватови се, пред што ће се разићи и жљубе на одлазе свако својој кући, а сутра је мала свадба кад полазе кум, старојко и девер.

Девер ваља, после неколике недеље, да донесе снаси *преслицу*. Сам начини ако уме и *преслицу* и *вретено* и што је лепше то му је већа дика; а ако не уме, купи, привеже се повесмо и припреде вретено, купи јој огледало, чешаљ, а богме неки и ципеле; (у Ресави доноси и котарицу за плетиво) па он с мајком или сестром однесе то снаси. Кад дођу пуцају из пушака, после се часте и она их дарива обоје па се опет с пуцњавом врате.

Прве године млади не дају да меси леб у добрим кућама. То чине да се она проведе за своје младости. Младачко рухо носи док не затрудни. За то млада има дужности, које се само од ње истражују. Тако она у вече изува свекра и старије девере, води бригу да им се обућа осуши, и у јутру мора устати рано те је отрти и свакоме спремити за обување. Дужност јој је и прати ноге често свекру и свекрви, само те услуге не сме чинити својему мужу. Њега шта више и не зове ни именом ни како другојачије него само *он*. Старије жене држе да је срамота ако сада која млада свога мужа зовне по имену, а оне

су остареле не зовнувши својих мужева именом. У јутру млада мора устати рано, наложити ватру, донети воде и полити свекру и другима да се умију. У празничне дане ваља да очешља свекра. Да га увек испрати кад полази и дочека кад долази.

Може бити нешто за то што ове свадбе много стају, а друго и с тога што многи девојачки оцеви оклевају с удајом својих кћери у многим селима по Шумадији *девојке саме одбегавају момцима*.

Најпре се договоре и уговоре кад ће и како, па онда дођу неколики момци и приме је те побегну с њом. Ово је стара отмица. Најпре се родитељи срде, а после људи навале на њих и они се стишају и помири. Оваква је свадба врло проста и бива с мало трошка.

Веома често излази да овака девојка не бива срећна удадбом. За то има пословице: „Бегуница пре; бегуница и после.“ Т. ј. побегла к момку па бега и од момка. —

Млада треба да свакоме у кући, у коју је дошла надене име, којим ће га до смрти звати. Тако девера назове: *бра̋ца, а̋га, м̋лошта, господин, златоје* и т. д. а заове опет: *кра̋лица, ка̋дивица, гоп̋џица, се̋ја, се̋ша, ше̋ћа, дукатинка* и т. д.¹

¹ И не само мла̋да већ свак, кад има потребу да се обрати непознатоме човеку, ваља према његовим годинама да му рече: деда, или стрице, или чича, или чико, или брате, или ро̋ђаче или буразере и т. д; а женскињу опет: ба̋ба, ба̋ко, стр̋йна, т̋етка, т̋ето, сна̋хо, с̋стро и т. д. Али лицу за које би се по спољашности опајало да није Србин, никад се не би придавала ова имена, него: мајсторе, трговче и т. д. И Турци никад нису ни мушкињу ни женскињу српском обраћали се овим речима, већ

Кад млада убради венац (смиљевац) и обуче се младачки никуд не излази без мараме или пешкира у руци, који обично меће на уста кад говори (то махом и девојке чине). У селу Кутлову у Гор. Грузи, у кући кмета Радоње певаху три четири младе у глас па свака кад зине певати стави пред уста руку с пешкиром као што чини ђакон с ораром кад говори *јектенију*.

О Сретењу (2. Фебр.) каже се да се срело лето и зима.

Од Божића у 9 уторник жене варују да не раде ништа за одело или преобуку мушкињу, то се зове *девети уторник* а ништа више!

После *себичне недеље* долази *недеља задушна*. У свакој кући сеоској умеси се више или мање поскурица и начини свећица у суботу задушну у вече. Сутра дан рано сви устану и моле се Богу. По што се молитва сврши домаћину принесу оне свеће и оне поскурице те он узима и саставља по једну свећу и по једну поскурицу говорећи: „ово за покој душе моме оцу, Бог да му душу прости“; другу: „ово за

према стању човека: кмете, рајо, трговче и т. д. а женама су обично говорили: млада! макар она била одавно стрѣна или већ старој баки: бабо! а девојкама: девојко а никад: сѣјо!

Ово не треба губити из вида да Срби никад тим рођачким именима нису звали никога, за кога би могли помислити да није Србин, а и не-Срби опет њих нису тако позивали баш и ако су српски прекрасно и знали и говорили.

По томе оно што је у милој простоти нашега патријархалнога, не измешаног живота било наша радост (свакоме се обраћати рођачким позивом), не знам би ли у шумној и пуној измешаног народа столици и сам парод, по поноситости својој, продужио употребљавати и Вираунова потомка звати: брате, а не мајсторе?

покој душе мојој мајци, Бог да јој душу прости“; и тако докле их све не изреди, а за тим узме једну поскурицу и свећу па рекне овако: ово за покој душе свим мојим знаним и незнаним, Бог да им душу прости.

Ово се после све однесе цркви те се свеће запале и поскурице се поједу и разделе сиротињи.

На задушнице сваки своју читулу преда свештенику те му помене све мртве, који су у њој уписани.

У којој је кући било пред задушнице весеље, на прилику свадба, у тој се ништа не меси на задушнице; него се само начине свеће и читула се носи цркви.

У народа има старих читула. У селу Кутлову у Грузи казива ми кмет Радоња, да је сељак један имао читулу којој је било 321 година; па попови, не умејући читати она старински писана имена, псовали га, и он препише само оне мртве од 1840, стару пак читулу баци у ватру!!! У неких Бакрачлића, у ужичком округу, видех читулу, у којој има 1 владика, 5 калуђера, 1 калуђерица, и 9 свештеника осим других покојника.

Задушнице имају троје у години: Једне су уочи св. *Тројица*, друге су у прву суботу пред *Митров дан*, а треће су ове пред *белом недељом*

Још у петак (у источним крајевима) иду на гробље, преливају вином гробове, свештеник помиње мртве; носе јела и пића тамо и деле за душу. Деци, која нису хлеба јела, кухају пиринач. У суботу пак бива у цркви служба и парастос се чита.

У Шумадији знају само за ове зимње а у источним крајевима Србије знају више за оне друге двоје задушнице.

Прасци, који се опрасе Фебруара месеца (зову га сељаци Сечко) обично имају готове зубе те секу сисе матери са чега не могу да сисају. Ти се прасци зову *сечњаци* и ако им вешт човек не осече те зубе, морају поскапати.

Бела недеља врло се весело проводи. У селу Врелу причаше ми (2. Фебр. 1867.) да сељаци кроза све месојеђе иду на игру у вече овој или оној кући, који домаћин зовне. Тамо се веселе до неко доба ноћи и граде различите шале, преоблаче се у чудно одело, у медвеђу кожу и друго шта ко уме да измисли само да дружину насмеје. Тада се готово ништа не ради. Сваке ноћи бивају састанци и игре по кућама. Дању се купе на какве оцедне брежуљке где су витлови и љуљашке па ту игра коло, љуљају се, витлају се а старији људи седе, пију, једу и разговарају се.

Сваки гледа да макар мало поигра или се пољуља уз белу недељу јер се то „ваља“ од вештица.

Полазећи на ноћне састанке момци узму за појас по главицу бела лука, по кору хлеба, коју посну сољу; јер се држи да у те веселе дане свака нечиста сила добије област. (У Шумад.).

Кад се, на беле покладе, већ смири сунце и кад хоће да се разилазе са састанка: онда се старији људи „праштају“ између себе, говорећи „прости, брате; а нека ти је просто. Залазимо у пост као у море: или испостити или не испостити живи“.

Сви се иза тога љубе и разилазе. (У Шумад.).

Вечерају што више могу, а по вечери сва чељад маже себи дланове, сисе и табане белим луком да им не би нахудиле вештице и чинилице; а неки још каде

собу сагоревајући на жару стару обућу што страшно смрди. (У Шабач.).

У околини зајечарској на беле покладе у вече скупљају се Власи на једно извесно место у селу. Ту се наложи велика ватра постављајући дрва да гору усправ како су расла. Ту дође много породица. Свирач свира те младеж игра а бабе којима је скоро ко умрло, донесу воштаних свећица па их пале и прилепљују за прдак свирачу те их он носи онако запаљене и свира. Ово Власи чине као неко подушје мртвима и зову га: *привек* или *привег*.

Од Божића до месних поклада у имућних сељака обична је храна: пастрма говеђа, свињећа или овча с киселим купусом, кавурма, сир; уз белу недељу до скоро су јели само бели смок а ко тога нема постио је као и у пост; али су, чини ми се, већ сада почели јести месо као и уз месојеђе.

Мушко сељачко рухо у Србији не разликује се толико једно од другог као женско. Има, до душе, разлика између одела овога или онога краја, али у главном је све слично. Варошко се од сељачког разликује колико кројем, толико још више крпом од које се кроји.

Сељаци носе кошуљу од конопљана платна. Само у Мачви било је памучно платно отело мах; али мислим, како је памук оскупео, да се и тамо мора више носити конопљано а ближе к Церу ланено. У старије време било је и ланена платна више него сада. Разлике су у томе, што је кошуља негде читмана, а негде

просто сашивена, што су јој рукави негде везени, негде само проћесмани, а негде тек просто порубљени. На неким је местима колир (јака) висок а на неким низак, али су везени и један и други. Обично на рукавима и на прсима се навезу неколики крстаци од црвене рудице. Момачким кошуљама, на неким местима, везе се и зарукавље.

Гаће такође могу бити по дну везене а највише су само проћесмане: везене су махом у дечака.

Чарапе су веома различне и бојом и плетењем, али за страна човека изгледају све једнолике. То је исто и с назувицама. *Чакшире* носе зими. Неке су од враног а неке од белог сукна. Прве су више налик на чакшире варошке, јер им је тур шири, а друге су уже и обично се чарапе назувају на њих а у црних чакшира чарапе се назувају под пачалукe.

Подвезице су и *појасеви* различите шаре, али се могу носити у једном крају и они из другогa краја.

Силаји су такође неједнаки: ужички су већи и покривач им је тако велики да се њиме и оружје и много којешта друго може сакрити да не покисне, с тога су увек веома одавречени од прсију. У Шумадији су мањи више притегнути уз тело и некад лепо нашарани златом.

Јелек и *цамадан* готово су свуда једнаки осим боје сукна, од кога су, а тако је и с гуњевима. Само што је крој гуњева и кићење гајтаном различито. У Студеничкој и око Копаоника су већином плави гајтани. У Ужичкој к Соколу има црвених, а у Прекоморављу враних и без многог шарања.

У Прекоморављу и Тимоку носе зими и неку до-

ламу од бела сукна поврх чакшира и зову је *џубе* а лети носе кошуље. На глави носе весове (куповне) шубаре веће и мање — и неке капе од црна сукна скројене (у Старом Влаху), а лети многи носе и шешире сламне или од длаке.

Опанци су најлепши *шумадински* преплетени; у Прекоморављу су просто опутом сашивени на рогаљ и нису ни мало лепи.

Пеленгире носе у планинским крајевима а највише у половини рудничког, у чачанском, ужичком и нешто крушевачком округу. Још носе у Сврљишкој и око Ртња чобани и други људи који иду за стоком по трњу и по роси од козје коже начињене ногавице с чупом на поље окренутом те се тим предохрађавају од росе и влаге и заклањају хаљине од трња. Те ногавице зову се: *скорње*.

Женско одело много је различитије једно од другога. Главна је тачка тој разлици убрађивање главе у жена, код девојака пак мање су разлике.

На женама дакле видимо убрађивање:

- а) с коњгом,
- б) с весом,
- в) с трвељима, и
- г) с ручником.

Коњгу носе жене у ваљевском, шабачком, београдском, смедеревском, пожаревачком, крагујевачком, јагодинском и рудничком округу.

У ова два последња округа помешало се и друго ношиво и то у јагодинско Поморавље ушли су већ и *весови* и *трвељи*, а у рудничко *весови*, докле се год на људма виђају *целенгири*.

Вес носе жене у подринском, ужичком, чачанском, нешто крушевачком и јагодинском, и нешто у рудничком округу.

Трвељи и *ручник* носе се у свим долинама које се стичу у Мораву, у крушевачкој, у алексиначкој, у Ћупријској и у долини тимочкој.

Ваља казати да се и *коњга* од *коњге* у многоме разликује. Тако:

Ваљевска је *коњга* озго равна као тањир и стоји на врху главе, а обавија се белим убрадачем.

Мачванска стоји за потиоком и изгледа као пола земичке; и она се покрива белим убрадачем.

Шумадинска (око Београда) изгледа као мали лопар, а у смедеревском, крагујевачком и рудничком округу врло је малена и кусно начињена а стоји на среди темена. Ова се никад не покрива убрадачем, него куповном марамом, свиленом или памучном.

Левачка је виша и повијена је нешто напред; на њој се могу да виде мараме и убрадачи.

Пожаревачка доста наличи на ваљевску само је мањег обима и са више накита. Њу и девојке носе у Пожаревачкој, само са неким знацима девојачким.

Коњга у *Влахиња* нешто наличи на левачку, само што је оне привезују преко чела неком пантљиком или марамом која врло ружно изгледа а не покривају је ни марамом ни убрадачем него имају од навезена платна као неку кукуљицу, којом коњгу обуку.

Вес се свуда обавија шамијом и оплетеном косом па се махом то све после забради каквом дру-

гом шамијом да се вес и не види. Над средином чела, на раздеоку косе, задене се у шамију и косу игла с каквим новцем.

Трвेलи су два бича косе, оплетена са сваке стране главе, и одебљана уметањем вуне, па спуштена између уха и образа и натраг везана. Сад се на главу намести *превез*, комад откане вунене материје, врло налик на *ручник*. Ако се овај превез наниже парама, што носе младе, он се зове тада: *леденик*.

Ручник је откана памучна крпа, која је удешена као каква капа, која се на глави утврди подбрадњиком па се пружи преко потиока и врата до на плећа. Под њим се коса плете у два бича, па се у потиоку прекрсти и врати на теме. Младе и богате унижу сав *ручник* новцима; поврх њега старије жене повезују шамију, као оно што се у Београду забрађују старе жене.

Осим убрађивања главе има на себи

Ваљевка:

кошуљу, чарапе, назувице, ципеле или опанке, бошчу (кецељу), стражњу кецељу, појасић и канице (павте),¹ памуклицу, мараму на врату и кад је хладно зубун поврх свега. За појасом ножић, а у рукама мараму.

Ужичанка има:

кошуљу, чарапе, назуве, опанке, појас, прежину (кецељу) окованик (каиш), јелек, зубун, бритву за појасом.

¹ Ове често бивају саковане од сребра или чисте срме.

Девчанка:

кошуљу, чарапе, ципеле, појас, *завијачу* (сукњу), *скутачу* (кецељу), јелек, мараму око врата, на рукама мерџане које зову *манистра*.

Ресавка има:

кошуљу, чарапе, *назуваче* (назувице), бео појас, *опрегаљ* (сукњу), канице (појас), антерицу (јелек), опанке или ципеле, скутачу (кецељу), манистру, обочиће (минђуше).

Шумадинка има:

кошуљу, чарапе, назувице, ципеле (или опанке), појас (шири), сукњу, кецељу, памуклију, цоку (то је прсак од сукна), на врату мараму и нешто гра-ната од ђинђуха.

Кад је хладно поврх тога свега обуче се хаљина с рукавима од белог сукна, а које носе зубун, оне је обуку под зубун.

Девојке или носе весове без шамија, као и у Београду, или иду гологлаве. Само у Пожаревачкој весић тако смање и наместе да изгледа као нека круница на глави. На неким местима (на прилику око Пожеге) вес почињу носити девојке још од како се први пут причесте а то је кад им буде око три и по године; а на некима (као у Грузи) тек онда кад се девојка стане бројити као удавача.

Остало им је одело, према адету, готово једнако са оделом у жена.

И девојке и млађе жене никад не излазе у сабор или на какву свечаност без мараме у руци.

У старије време по селима није било соба, него су се сви грејали око ватре. Сад се готово свуда граде куће са собама, у којима сељаци само зими живе а лети и не улазе у њих. Те су собе обично начињене тако да се врло тешко могу проветрити, с тога сељаци беже из њих како само узмогу од зиме. Зими их прекомерно греју. Њихово је најмилије седење око ватре у кући. Ако се угљен одломи од ватре и усправи сам у дубак они држе да ће им доћи гост. (У Грузи).

Било да ватра гори на сред куће, било да је прикучена уз дувар који дели собу од куће, свакад се око ватре зна које је одабрано место, а које је за презирање. Оно место коме су управљени дебљи крајеви од дрва, која се налажу на ватру, зове се *прочеље* и ту увек седи кућни старешина или одабрани гост, а одатле даље око ватре к завали сва су места нижа. *Преклад* или *завала* место је где никад одабран човек не ће сести нити ће га ко ту понудити. Ту, и на саме главње, које горе на ватри сешће само циганке кад дођу да што испросе или излажу.

Над ватром је широк оцак куда дим пролази; у оцаку је мотка верижњача, о којој висе вериге, а о њима котао у коме се греје вода; даље испод тавана обично су мочице за сушење пастрме, о дувару висе по неколике сланине обрнуте кожом к дувару а салом к ватри; где год у углу је полица са судовима, ступа, сланица и друге потребне ствари.

Око куће имућни сељаци имају у авлији више вајата где сваки ожењен задругар ноћива

са својом домаћицом и децом. Ове су стаје као и кућа у југозападној поли Србије покривене даском или шиндром и кровови су високи и стрмени; к истоку пак кровови су нижи и положити а боље зграде покривене су ћерамидом.¹ У вајатима нити има пећи нити се ложи ватра, они су од брвана, и само зими, кад је веома хладно, унесе се у вече по једна препуља жара те се мало смлаче.

Спаваће хаљине у сељака су: поњава простирача, у неких по њој простру ирам или ћилимац, јастук и губер или поњава покривача.

Сељаци седе обично на малим треножним столицама; једу са трпезе, из једнога чанка, дрвеним кашикама које им обично цигани граде.

Сељаци се слабо одају на занате. Реч *мајстор* у њих одмах напомиње циганина. Кашике, вретена, дружице, коленике, чункови и друге потребе око разбоја обично им граде цигани. И ковач ће ретко бити Србин. Опет црни цигани кују сикире, мотике, крпе и калајишу котлове, кују синцире, клепљу и наде ронике и т. д.

У сељака имају неки обичаји са свим одвојити од варошких обичаја, ако им кад кад не буду и противни. Тако, ако би се сељаку разболела жена, ре-
дак је ко би сам донео кући воде или замесио хлебац. Он тражи жену у рођи да му то уради, и ако рода нема даће посленика само то да му се сврши. Женино је изути човека и бринути се о његовој

¹ У новије време почели су покривати сељаци, који су ближе води, и цреном своје зграде. Тај покривач може да се види: у Мачви, у ваљевској, београдској и смедеревској нахији.

обући. Женско мушкоме не сме прећи пут ни по што. Било је а биће и сада кметова у селима који за то каштигују као да би био државни закон погажен.

Жена мушкоме ваља да приђе руци ма оно годинама и млађе од ње било.

Жена ваља увек да устане ма шта радила, кад мушко прође и Бога назове.

У сељака Бога назива старији млађему; стижући стигнутومه; пролазећи стојећему; и никада не сме се против тога погрешити.¹

Капе Срби скидају само у цркви, кад се моле Богу, кад им ко умре, или кад изиду пред каквога старешину да се што суде.

У свакој одабраној кући сеоској имају нека правила и забране за оно што ваља и шта не ваља чинити.

Та се правила изучавају самим живљењем и растењем а нити су где записана нити их ко може на један пут сва побројити.

За све оно што је добро да човек у животу ради, рече се само „ваља се“ па је доста; нико више и не пита за што и крошто се ваља, него ради онако како му се вели „да се ваља“.

За оно пак што не треба човек у животу да ради рече се опет кратко: „не ваља се“ па је доста.

На прилику деци се овда онда рече:

„Не ваља се“ да човек једе не умивен.

„Не ваља се“ ходати с једном ногом босом а другом обувеном.

¹ Глед. моје шесто писмо у 51. броју „Виле“ за 1865 год.

„Не ваља се“ убијати мирне животиње, као: жабе, маре бубице и друге.

„Не ваља се“ седети кад се моли Богу.

„Не ваља се“ мрсити у петак (сваки постан дан).

„Не ваља се“ пред старијим седети праметнувши ногу преко ноге. А напротив:

„Ваља се“ скинути капу кад се Богу моли.

„Ваља се“ старијег човека пољубити у руку.

„Ваља се“ ћутати кад старији говоре.

„Ваља се“ дати сиромасу кад проси Бога ради.

„Не ваља се“ прислушкивати кад други говоре.

„Не ваља се“ говорити оно што није истина.

„Не ваља се“ јести меса од марвинчета које је угушено.

„Не ваља се“ наругати богаљу.

„Не ваља се“ дирати у туђе.

„Не ваља се“ под заход сунца спавати.

„Не ваља се“ пити не начете воде т. ј. по што се донесе док се не спусти на земљу да мало стане.

„Не ваља се“ сести окренув леђа ватри.

„Не ваља се“ окретати хлеб у поље на трпези (него к средини).

„Не ваља се“ газити на сугреб.

„Не ваља се“ седети кад старији Бога назива.

„Не ваља се“ сећи питомо дрво.

„Ваља се“ хукнути у нокте који се почеше по грлу.

На коме се има нешто да сашије „ваља се“ да он, докле се то шије, држи какву сламку у зубима.

„Не ваља“ хлеб сећи од себе него к себи.

„Не ваља се“ сејати жито од себе него к себи.

„Не ваља се“ окретати печење од ватре него к ватри.

„Не ваља се“ окушати из лонца по што се налије докле не провре.

Ако Бог да здравља, потрудићу се да нешто сам, нешто помоћу својих пријатеља и познаника, још више што из народнога живота изнесем на ви-дело свету. Али то може бити тек по што би ово било наштампано и разаслао неким и неким мојим познаницима у народу, да они у свакој прилици мо-тре на народни живот и обичаје и бележе их.

Б.

Чини, бајања и други народни обичаји „од колевке до мотике“.

У чланку, који ће настати иза ових врста, по-ређане су многе чѝни, бајања и други обичаји који су још у снази у нашега народа.

За ту сакривенију страну народнога живота до-знао сам нешто тако што сам се родио и дуго жи-вео на селу, а нешто што сам, особито у новије време, неколико пута пропутовао уздуж и попреко сву Србију; па ипак сам дужан захвално поменути г. Данила Ореља, писара у окружном шабачком суду, и г. Косту Недића, учитеља, који ми својски пома-гаху у овом послу.

Све ове басме ја сам поделио и изложио ево овим редом:

- I. Неротка да роди.
- II. Док је жена трудна.
- III. Да породиља лакше роди.
- IV. По што се дете роди.
- V. Од падајуће болести.
- VI. Кад удари каква редња у народ.
- VII. Од црвенога ветра.
- VIII. Од грознице.
- IX. Кад глава боли.
- X. Од врућице.
- XI. Од далка.
- XII. Од издати (трбобоље, наступа).
- XIII. Од урока.
- XIV. Од оспа, чирева, мицине (усова) отока.
- XV. Од жутице.
- XVI. Од улога (костобоље).
- XVII. Кад трну руке.
- XVIII. Од срдобоље.
- XIX. Различито.
- XX. Завршетак.

На дну сваке басме забележено је из кога је краја, ако то није напред у тексту поменуто. Где пак више њих једна за другом стоје без тога означања, ваља знати да су све од онуда од куда је последња забележена.

I. Неротка да роди.

Узме жена чанак с водом и стане под какву греду или рогове кутње где пада црвоточина, а муж њезин чим тешким удара у греду или у рог те исте-рује црвоточину, она пак, кад у чанак макар нај-мања трунка падне, попије то у води; или:

Жена држи чанак с водом уз ватру а човек креше угарке, па по што која варница у чанак падне, онда жена пије ту воду из чанка.

Неке траже у лесковом дрвету, у чвору, црва и једу га.

Неке опет иду на гроб, у који је укопана трудна жена па, гризући на том гробу траву, зову ону умрлу по имену и моле је: да им поклони своје бреме. После узимају мало земље с тога гроба и носе под појасом.

II. Док је жена трудна.

1. Трудна жена не ваља да прелази преко вила, нити да једе зечје месо; јер ће јој дете бити разроко и, кад спава, гледаће као зец.

2. Не треба да слуша како крчи заклано марвинче, да јој дете у спавању не крчи.

3. Ако нагази на крв од закланог брва по детету ће јој излазити црвене белеге.

4. Ако једе пужеве биће јој дете балаво.

5. Ако једе рибу не ће јој одмах проговорити.

6. Ако једе од меса које су тице начеле, излазиће по детету као тичији нокти; а лек ће му опет од тога бити ако се накади на перје од незнане тице.

7. Ако једе од марвинчета које је курјак био на-
јео, на детету ће се отворити неке ране, које не ће
зарасти док се не нађе *измече*¹ па се оно испржи
и њиме рана не заспе.

8. Ако трудна жена пољуби туђе дете затруднеће
на ново (!).

9. Ако се трудна жена купа удавиће се дете,
које је у њој (!)

10. Ако трудна жена извади зуб, детејој не ће
дуго живети.

11. Ако жена хоће да сазна: је ли трудна, а дру-
гојаче не може, нека у три вечера помокри за вра-
тима секиру и ту је остави да преноћи, па ако сва
три пута буде заљрћала, трудна је.

12. Трудна жена не ваља да целива крст; јер
ће дете, које носи, имати падајућу болест. (!!)

13. Ако је женско радо да нема оно што бива у
жена, нека у пролеће, кад цвета ружа, и кад има
то на себи, опере себе и залије ружу; не ће га
имати чак до друге године, док опет не цвета ружа.

14. Кома скочи на оку јечмичак трудна му је стри-
на: ако је на доњем капку родиће женско, а ако је
на горњем мушко дете. (Из Шабач.)

15. Ко трудној жени не да оно што она заиште
за јело, мишеви ће му хаљинегристи. А од тога ће
се сачувати ако горњи и доњи кутњи праг засече;
но ово не ће нико да чини што се мисли да би се

¹ Кад курјак удави сјагњу овцу или скозну козу или стеону краву,
он обично извади из њезине утробе пород и скрије у земљу да
носи својим штенцима. Ово се зове *измече*.

оно дете родило с расеченом усном, осим ако желе осветити се.

16. Неки дају што им год заиште за јело; али после се бацају за њом чим год, на прилику, крушкама, јабукама, хлебом, сиром и т. д. а то значи да ће јој дете најрадије од тога јести.

17. А ко хоће да се што освети трудној жени баца за њом: угљевље, креч, земљу и друге ствари које се не једу, па се мисли да ће дете од тих ствари најрадије јести.

18. Ако трудна жена украде што док је с бременом показаће се на детету белега као што је украдена ствар и то на оном месту за које се прво она на себи дохвати по што украде. (Из Подриња).

III. Да породиља лакше роди.

1. Раздрешују јој сваки завежљај на хаљинама у које је обучена и косу јој расплећу.

2. По жеравици посипа се зејитин и љуске од црног лука па је тим каде.

3. Поје је неначетом водом из мужевље обуће.

4. Кроз недра пропуштају јој јајце на земљу и за тим раздиру на њој кошуљу од недара до земље.

5. Муж се раскорачи с раздрешеним гаћама, држећи свитњак од њих у руци; а породиља — жена му — три пут му се кроз ноге провлачи, а при сваком провлачењу муж је свитњаком бије по крстима. Неки спусте гаће низа се тако да стоје у њима као у букагијама па жена преко тих гаћа и између мужевљих ногу пролази, а муж је удара по

крстима ма којом венчаном хаљином. (Ово чине кад су сами муж и жена).

6. Муж по три пут дува жени у уста (да би јој било лако као њему), а толико пута и жена мужу, да би муку преполовили. (Но ово се чини а да човек и не зна рашта, јер многи не ће то да уради кад му се каже за што се ваља).

7. Избацују пушку преко породиље да би јој се од пуцња утроба растресла и дете лакше изашло.

8. Ако је, док је била трудна, гледала да се кобиле пасу, па да не би као и кобила 11 месеца носила бреме, доводи јој се ждребац, па му она из куће преко прага а из свог крила даје соли да лиже.

9. Провлаче је кроз обруч, који је сам на квој каци или бурету пукао.

10. Кад јој наиђу напони дају јој да дува у стакло или кроз калем или кроз цеви.

11. Породиља, да би се лакше породила, из уста свога мужа преко прага пије воду. А пије воду и кроз венчане хаљине, и у воду се још меће трава, која се зове: „Богородичина рука“. (Та трава како се метне у воду изгледа као права рука).

12. Неки је лагано ударају по крстима штапом или батином којом је ко жабу отео од гује. Држи се да овакав штап веома облакшава како женама тако и животињи да се растави од порода. (Из Шабачк.).

IV. По што се дете роди.

1. Да би дете било румено и лепо мажу га по образима крвљу од пупка, а по обрвама његовом нечишћу, коју први пут из себе избаци.

2. Да му не би чинилице наудиле мере га одмах по рођењу колико је тешко.

3. Да га не би уста болела окрећу му по устима какав кључић и тај после метну на какво место одакле се никад не ће покренути.

4. Ако је жена рада да више не рађа, нека ногама првога детета, кад се роди, затвори кућна врата, па не ће више никад родити.

5. Ако се дете роди на Васкрс држи се да ће му скоро умрети отац и мајка.

6. Кад се прва повојница донесе ваља породиља зубима да начне погачу да би дете на скоро почело јести.

7. Да би дете слатко и облапорно, као курјак, јело провлаче га кроз кожу обрезау од курјачких уста (а та се кожа зове: „курјачки зев“).

8. Да не би левом руком радило, мотре да се десном сисом први пут задоји.

9. Против чинилица, вештица и злих очију постељу детињу и породиљину опасују конопцем, а да би те чинилице, и ако преко те забране — конопца — пређу, нашле смрт, међу под постељу ножеве, виљушке, или ма шта оштро а најпослед ма шта гвоздено.

10. Да не би дете имало грижу у стомаку матери му првог јутра, по порођају, узме мало сена или сламе из детиње постеље и гризе је.

11. За одбрану од ноћница и других шткодљивих невидљивих нападача каде у вече детињу постељу старом кожом од обуће сагоревајући је на жару, мислећи да на тај смрад ништа не сме доћи.

12. И која лако роди и после порођаја није јој тешко нагоне је да лежи и да се гради болесна кад јој ко стран дође на бабине, да јој не би зле очи наудиле.

13. Која жели да не рађа често нека, кад прво дете почне купати, с онолико прста опроба воду, за колико година жели да не роди, па ће јој бити тако.

14. Ако дете добије вриску или се стане трзати иза сна, каде га говеђом балегом, која је нађена на трну, и са остриженом очином и материном косом, а каде га овако: проносе кад испод пазуха, између ногу, око тела и око главе; још му дају гаравине из мумаказа са зејитином помешане да пије.

15. Од вриске или трзања неке износе дете пред кућу у вече, у дане, кад месец залази и три пут као бацајући га у вис месецу говоре: „Месец за гору а мога Марка (или како му буде име) вриска у гору“.

16. Друге у оваком случају, кад у вече угледају какву ватру гдегод преко воде, узму воде у зелен чанак па, држећи дете у наручју, умачу угарак у ону воду говорећи: „Вила сина жени, и мога Марка зове на свадбу. Ја не шиљем Марка, него шиљем његов плач“. То се учини три пут па се дете запоји том водом, остала се вода проспе или на псето или на мачку и чанак се поклопи те преноћи поклопљен.

17. Да би дете било оштро, као курјак, ушивају му у појас, или у свакидашњу хаљиницу или у амајлију комадић од ока и од срца курјачег.

18. У амајлију против вештица, чинилица или ноћница метну му главицу или чењ бела лука; али тај

лук овако ваља да постане: ваља убити змију прву виђену од године, главу јој одвојити од трупа и размрскати па у њу метнути главицу бела лука од једнога чења да тако поникне, и тај лук ваља да се метне у амајлију.

19. Да би дете бољи сан имало, док му година не буде ништа из куће, по што сунце зађе, не дају ни у наруч, ни у зајам, нити икако друкче; а ако ко стран омркне у кући мора, полазећи, дати детету сна. То чини откинувши од себе макар најмањи кончић и метнувши га на дете или крај њега с речма: „спавај као ја“. (Из Шабач.).

20. Кад се дете први пут однесе туђој кући па кад хоће да се већ врати домаћица му намаже образе брашном и да му једно јајце и грумен шећера. (У Беогр).

21. Кад се дете извади из корита, у коме је окупано, или се дигне с места на коме је повијано, ваља пљунути онде где је лежало.

22. Мало дете не ваља тући нити чешати по табанима пре године, јер не ће да расте; не ваља му давати у руке јајце, јер док му се не да јајце оно гледа у своје руке и мисли да су му златне и њима се игра; не ваља га китити цвећем, јер је само најлепши цвет.

23. Докле мало дете не проговори не ваља му давати мяса од пилета које није било пропевало.

24. Које дете не проговори на време ваља га запојити водом из клепетуше (меденице).

25. Кад дете не може да спава узме се у вече уста воде, па се умије по очима и обрише стражњим у скутом од кошуље.

26. Ако га боли трбух ваља стући бела тамјана и с млеком материним замесити и дати да поједе.

27. Ко је рад да му дете одмах разговара нека *украде* из циганске торбе комад хлеба и нека да детету да окуси.

28. Или нека му у воденици замеси колач чекалом.

29. Кад мушком детету отеку мошнице каже се да су му клинови. Ваља мати да оде с дететом на ћу-прију и сврдлом да проврти коју даску и у њу да закуца какав клин. То је детету с тога, што му је мајка, док је била трудна, купила клинове у кецељу и ложила на ватру. За то не ваља никад никакве клинове ложити на ватру, нити обруче, нити дрво стрмоглав налагати (ваља најпре дебљи крај). Јер све то чини да жена не може да роди док се не провуче кроз обруч, који се сам распукао на пуном суду; а и да се дете роди натрашке.

30. У мрсну среду не ваља мало дете купати због краста.

31. Код мале деце не ваља говорити: жаба, јер ће их болети уши. Ако би ко, по незнању, рекао, ваља дете повући за уши.

32. Кад ко милује лепо мало дете он га најзад мало попљује да му не би својим очима наудио.

33. Ако дојиља нема млека онда бајалица дође и обаје басму која се обично баје од урока. За тим узме у завежљај соли а у други траве повратича и то око марве — најбоље око оваца — обнесе а међу тим дојиља код куће пристави у мали лончић јела колико о једном obroку може појести, па ону со и траву повратич, што је бајалица обнела око

марве, у то јело смеша и једе говорећи: „Једем јело лавски, иде млеко кравски“.

Ово ваља да говори више пута а најмање три пута.

34. Неке опет оду на текућу воду, загазе у њу и пребацујући преко себе воду у прегршима говоре: „Овако било хране моме н. н. као воде“. Иза тога поједу мало меса од оних тица што се гњурају по води (зову их гњурци).

35. Кад мати хоће да одбије дете од сисе ваља својим млеком да замеси колачић хлеба, да га испече и да детету да једе. После тога не треба више да му даје сисе. Још ваља иглу чиоду да забоду у кошуљу на недрима стрмоглавице, да би се и храна обастрмила доле из прсију и ваља окренути недра од кошуље на леђа да би се и храна окренула. По што се све ово уради никако не ваља дете опет враћати на сису, јер ако би се то урадило дете би постало таква вештица да би могло једним погледом човека с коња оборити на земљу. (Шабач.).

36. Нову кошуљу мајка не облачи детету докле најпре не пропусти кроз њу жив угљен говорећи: „Да поцепаш, и другу да промениш жив и здрав“. (Шумад.).

37. Коме се не држе деца одведе жену, кад је трудна, попу, те жена запали свећу и држи крзницу, па поп сврши крштење као над рођеним дететом. (У Крајини).

38. Да не би мајку боделе прси, ако се деси да јој умре дете сисанче, она на прсима у хаљине детиње забоду две игле чиоде. Кад сандучић с дететом спусте у гроб, помакну га три пут горе и доле

и заклопац сандука не закивају више главе и испод ногу. (Сандук се тај не закива и за то да не би мати даље остала неротка а и да се не би тешко растављала с породом). (Из Шабач.).

39. Кад жену дојиљу боле брадавице на прсима ваљало би зечје масти намазати на ланену крпицу па превити, и мисли се да ће одмах проћи. (У Беогр.).

40. Ако се детету не донесе ни једна повојница рђав је знак. Ако је мушко не може се оженити а ако је женско не може се удати докле га мајка, макар да је маторо, не би замотала као бебу па умолила коју пријатељицу, да му донесе *повојницу*. (Из Шумадије).

41. Србисељаци веома милују да им Бог да порода и свашта чине да им се одрже у здрављу и животу деца, која им се роде. Ево за то једног случаја, који сам узео из акта канцеларије звиждскога среза, у пожаревачком округу.

Ствар није без занимљивости, за то ћу је мало пространије испричати.

Г. Милија Костантиновић, парох у селу Кучајни, жали се, 2. Фебруара 1865 године (№ 206), начелнику среза звиждског на *Ивану*, жену *Стојића Јанковића* из Кучајне, и на њезинога побратима *Милана Радивојевића* из Зеленика, да су они *учинили чини* и метнули их у воду под камен на који се стаје кад се прелази преко реке, па је туда прошао његов син и за њим једно псето. После три месеца разболи му се син и умре, а у исти дан и сахат крепа му и оно псето. Поп Милија мисли да су

чини томе криве, па моли да се каштигују *Ивана* и побратим јој *Милан*.

Власт дозове *Ивану* и пита за то. Она одговара, да се њој не држе деца него умиру малена, а њој је жао што порода не може да очува, па је чуда да њезин побратим може да учини да деца не умиру и звала га у помоћ те је он чинио те чини али тиме ни она ни он нису никакво зло мислили попи.

Власт је кори што не иде у цркву да се моли Богу за свој пород него по којекаквим вражбинама, које не могу помоћи. Она, на то, одговара: Ја идем и у цркву и молим се Богу свуда, али сам чула да и чини могу да помогну, а мило ме је за децу, па сам звала и побратима *Милана*; а кад велите да то не помаже, ја не ћу више ни то чинити.

Дозове се *Милан*. Он каже да „није вражао нити чинио него да је „молио Бога да његовој посестрими више не мори децу“, и верује да је то кадар учинити, јер је више пута пробао, а научио је те чини од свога оца. Сад казује како је то радио:

Кад му је посестрима јавила да је трудна (јер се то не може чинити без трудноће) дошао је он и рекао јој, те је одсекла једну трску и насула у њу вина, умесила девет колачића од пшенична брашна, метнула уз то и један стари нож па све то зашила у једну платнену кесу.

Сад оду на јаз од воденице попа *Милијине* (треба на текућу воду а јаз је био најближе). *Ивани* он рече те она загази у воду и ону кесицу са стварима метне под лево пазухо а он на обали

остане говорећи лагано: „Помози Боже, Богородице, за што ти се молим; па тако, вели, изређам све свеце од *Млада Бурђева* дне једне до *Млада Бурђева* дне друге године“. Ивани сад каже да кесицу спусти у воду а он јој подстави на обали два котла да стане ногама у њих а не на земљу; одатле опет узме је муж њезин на леђа своја и однесе до куће. Тиме се чини сврше.

Милан, даље, објашњава да сипа вино у трску што се вином причешћујемо, нож меће као гвожђе, без кога се не може бити, јер се гвожђем оре, а колачићи, као хлеб, требају будући се хлебом хранимо.

Власт је Милана као онога који распростире празноверје по 4. тач. §. 365. зак. крим. каштиговала са 12 дана простог затвора, а Ивану, као невину отпустила; но ја не знам како овде изгледа г. Милија, као православни хришћански свештеник, који верује да му је син умр'о и пас цркао баш од Миланових чини??!

По чему су они од њега кривљи?

V. Од падајуће болести.

1. Ако је болесник први пут у ту болест пао поклопе га коњским самаром, па се свуд око њега начини јарак и тај се јарак напуни водом којом се, после, он запаја четири пута. Но та вода не узима се с једнога места из јарка, већ се прва кашика захвати из јарка више главе болесникове, друга испод ногу, трећа спровођу десне а четврта спрам леве сисе, дакле у накрст. Кад се то сврши, ако земља не попије сву воду у јарку, она се исцрпе,

јарак се напуни кучинама па се оне у накрст запале и кад оне добро сагоре с болесника се кошуља од недара до доле раздере и скине, у њу се живо пиле, или, ако нема пилета, јајце замота и тај се обмотак три пут око болесника пронесе, па се онда глоговим кочићем од болесника на страну идући мери и на сваки кочић по један број натраг (од 100—99, 98, или од 50, 49, 48, и т. д.) броји се, а кад се, тако бројећи, већ и 1 изговори, онда се још један пут кочићем измери и рекне: „Ни године, ни болести“; па се на том месту и кочић и кошуља са пилетом или јајетом закопа у земљу.

2. Ако ли то није првина болеснику гледа се, кад је Божић у уторак, те се *украде*¹ крви од девет печеница и на велики четвртак те године гледају да добију макар најмању мрвицу од онога *Агнца*, који се суши и оставља за причешће болесницима преко године, па се та мрва с оном крвљу помеша и даје болеснику. Неки саму ову мрвицу дају болеснику и без крви.

3. Кад сунце или месец помркне, док траје помрчина, ваља с водом и жучем од гаврана танак колачић хлеба замесити, одмах га на врућем огњишту испећи и дати као лек болеснику.

4. Како болесник падне у болест поклопе му главу бакрачем и лупкајући у њ говоре: „Кад ову капу подерао онда и болестту имао“. Затим оштром

¹ Ово баш треба *украсти*, да нико не види, а то за то да не би зле очи уништиле лековитост. У опште за сваки лек иште се да се справља у тајности. А ако ко наиђе на то и запита шта је? Свакад му одговарају: „Пре лек но што ти знаш“. (У Шум.)

бријаћницом пусте му мало крви иза врата, па кад се крв мало усири даду му је на прсту те прогута. (Из Шабач.).

5. Баба Дона из Селачке, у Заглавку, узме у руку: *сри*, *метлу* и *перушку*, па додирујући болнога овако говори: „Болан ми је Петар (или како буде име болесноме), а сretoше га анатемници: глава им као сено (велика), очи као сито, зуби као срп; главом га уплашише, очима га испише, зубима га изедоше. Пишти Петар од земље до неба. Зачу га божја мајка, немитна Богородица, па пита: што пиштиш Петре од земље до неба? Пиштим, вели јој Петар, сretoше ме анатемници па ми снагу строшише, кости поломише, а крв попише: не пишти Петре, не цвили, вели му мајка Богородица, него иди Дони бајалици, нека ти душом одуха, нека ти руком омаше, нека басмом одбаје, нека травом отрује, па ће ти лакнути и заспаћеш као младо јагње на зеленој трави. Петар дође Дони бајалици а она се овако замоли:

„Немитници, недојеници, невенчаници, виле, ветрови и некама — болести (падајућа болест) вама се молим ја Дона бајалица, изидите из Петрове главе, из мозга, из памети, из косе, чела, веђа, носа, зуба, усница, чељусти, ушију, из гуше, гркљана, рамена, мишица, лаката, чланака, руку, прста, ноката, грбине, крстина, груди, ребара, слабине, из срца, из црне и беле дигерице, из пупка, желудца, црева, бубрега, мехура, бедра, колена, из цеварика, из ногу, из пета, прста, и ноката, молим се ја вама анатемници, устѹ, уступите, растурите се, разнесите се, као прах по путовима, као сунце по пољу, као

ветар по гори, као сабор из манастира, као пазар из чаршије; усту! уступите анатемници!“

VI. Кад удари каква редња у народ.

1. Кад каква редња зареди по народу, онда у оној кући у којој се још нико није поболео, разделе ватру од једнога на два места па сви кућани прођу између те две ватре говорећи: „Кроз ову ватру прођосмо, друге се не бојимо“. Или се прелази преко ватре и говори: „Преко ове ватре пређосмо, друге се не бојимо“. (Из Шабач.).

2. Неки опет растегну кучине као велико повесмо на једно коло земље у које сви укућани уђу па се онда кучине на неколико места запале те око њих изгоре. После сви излазе из тога кола и свако рече: „У ватри бесмо не изгоресмо; у болести бесмо не поболесмо се“. (Из Шумадије).

Ово се чини и са стоком кад и у стоку удари помор.

3. У сврљишком крају (а и у Ришњу где сам се ја родио) у оваком случају кучине би се запалиле „живим огњем“ т. ј. ватром која се нарочито тога ради трењем дрвета о дрво произведе.

4. У Заглавку би се сви провукли кроз пробушену земљу где у брегу; један би човек го обишао око говеда и свако би се додирнуло угарком од тога живог огња и чим гвозденим (неком стрелицом).

5. У таквом случају ево како неки раде: Из оне куће у којој је болесник пошљу се пре зоре два човека на неко брдашце да нађу два липова дрвета која тару дотле докле се не запале, па онда наложе

од тога ватру. Сад ту дође старац удовац и баба удовица и донесу тигањ и у њему масла које је купљено на Врачеве и то из трију општина. Донесу још и брдила с разбоја и обруч од празне каце. Она двојица што су наложила ватру прокопају кроз брдо рупу како се може човек провући, а она баба на тој ватри зготови у тигању цицвару. Сељаци међу тим сви у својим кућама погасе ватру и пођу сви мало и велико на брдо те се редом провлаче кроз ону рупу а после пролазе између ватре, јер је ова на два места наложена. Ту стоји старац и баба: старац држи угарак па свакога мало по леђима огари, а баба држи тигањ и сваки се заложити оном цицваром. За тим прођу сви кроз отворена брдила и провуку се кроз обруч. Од те ватре сви понесу кући те наложе али се не враћају путем којим су дошли него другим. (Из Подибра).

VII. Од црвеног ветра.

1. Узме баба ватраљ и угреје га па пшеничним мекињама и сирћетом окади болесника и онда маше врућим ватраљем и говори у себи: „Пошао св. Никола на сињем коњу; сињим га седлом оседлао, сињи му колан потегао, сињом га уздом зауздао, сиње море прегазио, сињи ветар однео“. Ово по три пута изреди па онда продужи: „Пошао св. Никола на црвеном коњу, црвеним га седлом оседлао, црвени му колан потегао и т. д. црвено море прегазио, црвени ветар однео“. И то три пута. Па онда: „Пошао св. Никола на белом коњу и т. д. бело море прегази, бели ветар однесе.

Устук биче; ту ти места нема; ти да идеш у Галилеј-поток,¹ где цркве нема, где попови не чате, где се свеће не пале, где се колач не сече, где ђаци не певају, где говеда не ричу, где овце не блеје, где свиње не грде, где петли не поју, где пси не лају, где нигде ништа нема. Враћаш те, врнух те; устук, да устанеш као земља. Црво, црвеницо; румо, руменицо; ти се расцрвени, ти се разрумени. Изгорех ти оца, изгорех ти мајку, изгорех ти брата, изгорех ти сестру, изгорех ти стрица и стрину, изгорех ти ујца и ујну, изгорех те сагорех те: сагорех ти сав род“. Па ако је доста зевала док је то говорила држи се да ће бити болеснику лакше. (Из Јагодинск.).

2. У Алексиначкој ватраљ посипљу ракијом са црвеним вином ако је црвен оток а ако је бео водом.

3. Кад је ветар *намерски* узме се метла па се њомем аше по кући и говори се: „о, ти *намерчино* погубих ти оца, мајку, брата, сестру, стрину и стрица“. Ово се у три маха говори и твори сваки дан.

4. У Нишу пак овако бају:

„Пошла мајка Богородаца па срела Павла (или како му је име).

— Што ти је синко, Павле?

— Дођоше на мене добри гости, добри гости, невидени црвени ветрови, све врте, свуда болу; него их подели по води, по гори Галилеји, куд петао не пева, куд кокош не крека, куда пас не лаје, куд пушка не пуца, куд човек не живи, куд поп не

¹ У једној басми (из Београда) да идеш „у Лелеј-гору“; а у другој (из Алекс.) у „Леки-гору“.

чати: тамо да идете ви црвени ветрови на студену водицу, на зелену травицу, на црвену јабуку; да сте благи као мед, да сте хладни као вода, да лане као лако перо, како чисто сребро“.

Ово се говори девет пута на дан, па се спале кучине и барут и онај гар се привије на место где боли.

5. Неке узму ватраљ, угреју га и машући њиме преко болнога говоре: „Васа (или како је име болноме) иде уз поље низ поље, плаче и цвили гласом до неба сузама до земље. Срете га божја мајка, света Богородица и пита: што плачеш Васо, што цвилиш? Васо јој одговори: како да не плачем и да не цвилим, кад ми је ушао црвени ветар у главу (или где га боли) па ми не да ни стојати ни лежати. Врни се, рече му мајка Богородица, и иди Цвети (или како јој је име) бајалици, она је лаке руке, благе душе; извела је тридесет квочака с црвеним кљуновима, тридесет пилића с црвеним ноктима на црвеном буњишту. Квочке ће кљуновима раскључати, пилићи ће ноктима разгребати, остаће црвени ветар чист као чисто сребро, а ти ћеш остати здрав као челик и спаваћеш као јагње на зеленој трави. (Из Смедер).

VIII. Од грознице.

1. Болесник узме парче воштане свеће, мало соли, јечма или зоби и оде каквој младој врби па око ње три пут обиђе говорећи: „дадох коњу зоб, вољу со, и венчах грозницу за врбицу.“ За тим прилени свећу за врбу, жито и со проспе под њу па без обзира оде кући.

2. Грозничав просече струк од коприве на једном крају па други крај кроз ту просечотину провуче те се начини као обруч. Тај се обруч обеси над ватром да се суши с овим речима: „Кад се ова жара подмладила, грозница се моја повратила“.

3. Неки преврну треножну столицу па на сваку ногу од те столице поспу по мало соли и лижући ту со с ногу редом говоре код сваке ноге: „С прве ножице од прве грознице, с друге ножице од друге грознице, с треће ножице од треће грознице: ни више ножица ни више грозница“.

4. Неки се попну на кућна врата па возајући се на њима говоре: „Један пут, два пут, три пут, више нит' грозница ухватила нити се ја возао на вратима“.

5. Неки опет, по што их три пута грозница ухвати, засецају секиром кућну греду говорећи: „Засекох један пут за једну грозницу, други пут за другу грозницу, трећи пут за трећу грозницу: ни више грознице нит' засекао гредице“.

6. Неки нађу три струка изникла из једног корена авте (автуге) па од сва три врхове саставе, на земљу их савију и каменом притисну, и испод њих, и кроз њих, провлаче се по три пута. За тим сва три струка одсеку или ископају говорећи: „У три струка посекох три грознице; кад се ова три струка подмладила, онда се и грозница повратила“.

7. Грозница која се одуговлачи зове се *пасјача*. Против ње ради се ово: из каквога суда полије се псето говорећи у часу поливања: „пасјача“! а кад се псето од воде стане отресати, онда се та вода хвата у чанак и пије.

8. Грозница у којој се много жмури а без сна зове се: *чамалица*. Против ње купају се на каквом извору или у виру где често свет долази. После купања оставе ту или коју пару или хаљинку или ма шта с речима: „Ово чамалици“. Држи се да ће чамалица прећи на онога који први ту ствар нађе и узме.

9. Неки опет оно место на дувару, где се у јутру први пут угледа ждрака од сунца, изврте и дају грозничавом да поједе.

10. Има их који и ово раде: нађу жену распуштену па она кроз рукав од своје кошуље из својих уста само напоји водом болесника.

11. Неки сливају у какав суд воду низ онај штап или батину којом је ко жабу од гује отео, па ту воду пију.

12. Неки ваде смолу из уха онога човека кога је змија уједала, па је с водом пију верујући да им се никад више грозница повратити не ће.

13. Неки угревају сацак па га међу у неначету воду и ту после тако угрејану воду пију. (Из Поцерја).

14. У једном рукописном молитвослову који нађох у Конатичкој цркви има овај запис од грознице:

I.

„Тимостаръ , местерамъ , матерамъ , па тоє к матерамъ. Ва нма оца и сина и сватаго дѣха Аминь.

II.

„Волею изиде на крстѣ и волею распе се и третн день васкрсе и грозницѣ и всакѣю болѣзнь проиѣ (та-во) ѿ раба божіа нма рекъ въ нма оца и сына и светаго дѣха, Аминь“.

„Напиши прѣжде съ водомъ светыхъ богомвѣненіи: мѣсто льбно ранъ бнсть. Тькмо въдроузи се дрѣво крѣста. авіеже прозебѣ гроздь жнвота. тебѣ спасе въ наше веселіе. Слава тебѣ. Напиши же се на таноуроу н оу водниці сенъ сътвори аномнризмоу н ѿмн образе. И шьдѣ въ ребра Христова н сътвори н ѿ сѣихъ, н да нспіетъ уловѣкъ, н нсцѣлѣетъ благодатію Христовою. Дроуго: възми бѣли тмѣамъ н дафиново кореніе н ли- стіе н вѣложи ихъ въ грѣньць н вѣспли жеравіе н съди врѣхоу ѿгрѣноуѣ се, н да зннєшь, да ти нде дымъ въ оуста н оу грѣло а ты погантан дымъ, н нсцѣлѣєши“.

Примедба: Ово последње узех из Serbische Lese-
körner пок. П. Ј. Шафарика стр. 129. н 130., али тога има
у веома многимъ споменницима наше старе писмености.

15. Ухватила Турчина грозница. Он дође да му
баба баје; баба се преклиње да не зна ништа. Турчин
навали да је бије. У муци бака узме вретено па ма-
шући Турчину око главе стане овако мумлати:

„Усејине, бусејине; учао, бучао: око куће без
обуће; око сламе, без доламе“. Сад духне и заврши:
„иди, бедо; овде ти место није“. Каже прича да је
Турчину било лакше.

ІХ. Кад глава боли.

1. Додирујући у главу говори се три пута:

Ш	А	Т	О	Р
А	Р	Е	П	О
Т	Е	Н	Е	Т
О	П	Е	Р	А
Р	О	Т	А	Ш

Ово су имена неча-
могу да буду у чове-

стивихъ духова, који
кову телу.

После тога говори се ово: „Нежид иде путем; сретете га анђео Гаврило и упита: куд идеш Нежиде? Идем у човекову главу, да је сваком муком мучим. — Не можеш тамо ићи, но иди у воду. Нежид рече: — Ја ћу из воде у рибу, из рибе у траву, из траве у свињску сурлу, свињу ће појести човек, па ћу опет отићи у њега“.

Запис овај записује се на горњој кори од врућа сомунџа. По три такве коре ваља да поједе болесник а лепчићи остају лекару. Ако врућа хлеба не би било ваља га подгрејати; а ако хлеба никако не би било, записује се на врбову или лескову лишћу, које се после спира водом, коју болесник ваља да попије.

2. У конатичком молитвослову, а и у часловцу у истој цркви находи се ова

„Молитва въ главѣи болѣзни.“

„Гди Боже нашъ, приклонилъ еси главѣ на крестѣ поклоняются вса видима и невидима, сокрушилъ еси силе главы повныхъ грѣхми, многомилостиве, ты сокруши болѣзнь главнѣю раба божіа (имѣ рекъ) и испули его ѿ немоци и болѣзни главныя яко ты (еси) испуленіе да мѣдръ идеть (же) нежитъ ѿ мора уермнаго и сръте Господь его и реуе гдѣ идѣтъ (тако) Нежиде? И реуе Нежитъ идѣ на уеловѣка въ плоть кости ломити емѣ, мозакъ измѣрцати, проливати кровь, оуи ослабикати, носъ изгнетовати, зѣбы искоренити. И реуе Господь: запрецаю ти Нежите, именемъ моимъ да не дерзнешъ на раба Божіа имѣ рекъ. Благословеніе господне на его и людѣе мои знаменами во вѣки Аминь“.

3. Од главобоље има још неколико молитава али је у свију других садржај ближи к требнику те их с тога не преписујем задовољивши се овом једном. Има ту молитва од зубобоље а има неколико и записа против разних болести. Н. пр.:

Ћ Г Л А В Е :

„И наместъ краннеси, на спавраннеси погребе се Христос намъ естъ и воскресе Нежида изгна изъ главе рабъ Божію (има рекъ) ва има оца и сына и светого дѣха, амниъ“.

„То напиши на кнселъ левъ нека еде трипѣтъ на данъ кадъ заболн глава“.

Ж. Од врућице.¹

1. Кости од лисичје главе метну се у воду па се том водом болесник купа.

2. С језика, дланова и табана састругују ону смесу што од ватре постаје па је с брашном замесе, у врућем пепелу мало испеку и дају то псету или мачки да поједе.

3. По постељи болнога ваља посути конопљенога семена да на њему три ноћи спава а свако јутро оно на ком је спавао износити и просипати на буњиште нека га тице разносе. (У свима великим болестима болесник се купа и све важније чини врше се на буњишту (сметлишту).

4. Од прилепљивости врућичине ограђују се тим што добро дувају кад у собу болесникову уђу да их

¹ Негде ову болест зову : терлема, и : трлема.

не би собна пара нагло задахнула а кад излазе уда-
рају петом о праг те као отресају прилепљивост. До-
кле пак седе у соби код болесника чешће се машају
себи под пазухе те онај зној трљају и миришу га.

5. Од врућице се и овако лече: Угреју пун котао
воде а у ту воду потрпају што год у кући има гвоз-
дено: ватраљ, вериге, чимбаре и т. д. па болесника
том водом купају.

ХІ. Од далка.

1. Кад месец опада, далачљив изиде у зору на поље
кад петли поју, пљује себи у длан, трља по далку
и говори: „Петли поју да сване; трем далак да сахне.
Сахни далак сад, али немој сав“.

2. Неки стружу ступу, чанак или чутуру трешњеву
па оно што се одструже ситно утру и у води пију;
неки опет притисну орах својом петом, а дрветом
окруже оно место под орахом колико је захватао, па
исти орах обесе после над ватром да се суши.

3. Неки од далка ово раде: у потоку или реци
нађу место где се вода на више страна разлива па ако се
ту десило и дрво које би било почело трунути, дођу,
по заходу сунца, стану на то дрво, узму три доста
једнака каменчића, натру њима далак и кад један
метну на далак реку: „То ти је ширина“; кад други
метну, реку: „ово ти је дужина“. Трећим пак куцну
у оба прва с речима: „Један, два“ па их сва три пу-
сте у воду, дрво испод ногу отисну у воду па плива-
јући или, ако је плитка, плазајући се уз воду, говоре:
„Камеће с далком у воду; моје место низ воду а ја

здрав уз воду“. Сад изиду из воде и не обзирући се иду кући.

4. Неки овако готове лек од далка: семе од пена стуче се и помеша сквасијом и маслом, па кад на ново добро прокисне, маже се тим далак и уз то пије се вода у којој је кухана лубеница. (Шабач.).

5. Ако је далак на десној страни у Алексиначкој овако раде: узме бајалица чађаву сламу, белолуковину и кокошињу поган а такође с ђубрета парче од старе метле. Све то и ватраљ са жеравицом однесе на буњиште где се и болесник одведе. Сад бајалица метне ватраљ са жеравицом испод болесникових ногу а руку с оним стварима пружи кроз његову кошуљу у недра на далак и говори овако: „Шта ћеш ту, бедено; овде за тебе места нема; за тебе нема постеље; за тебе нема вечере; ти да идеш у *Леки*-гору. Тамо ти се кућа гради; тамо ти се вечера готови; тамо ти се постеља стере: мекан душек, свилен јастук; сребрна синија, златна паница, медена ложича. Одавде да идеш; овде ти је место опогањено белолуковином, погању кокошињом и чађавом сламом. Ту је и трње глогово. Устани на траг, *бедено*“! Сад оно што је држала у руци пусти на жеравицу те тим окади болесника. Тако се ради по три пута у три реда на дан.

ХІІ. Од њздати, трбобоље, наступа.

1. „Кад коме душмани преко ђавола учине да га страшно заболи на стомаку“, зове се у Прекоморављу *издат*. Да се од тога сачувају у Крајини носе ушивена тамјана, врстолове лике, и „траве од издати“. А ако кога снађе издат овако га видају: баја-

лица окади болесника тамјаном па у место где га највише боли убада лагано ножем црнокорцем непрестано зевајући и шапућући. (Саму басму нисам могао дознати).

2. Неки опет узму траву „издатљивицу“ и нож црнокорац па тим машу око болесникове главе говорећи: „Ето иду седамдесет и седам делија, хоће Петру (или како буде име болеснику) на конак. Петар им каже: не можете код мене на конак, него идите на даљину, у зелену гору коју сретнете“. То се говори три пута и три пута се обреже ножем земља око болесника. Он се накади тамјаном и травом издатљивицом и напоји водом. (Из Алексинач.).

3. Од наступа у пожаревачкој Морави овако се баје:

„Ој чумице, чумице, што си косу расплела, што си лице нагрдила? Како да не расплетем косу, како да не нагрдим лице, кад ме боду црнокорастим ножем. Они мене једним а ја њих с два; они мене с два ја њих с три; они мене с три, ја њих с четири“, и тако до десет иде и три пут се повтори и иза свакога десетог рече се: Усту! а кад се и после треће десетине рече: Усту! држи се да ће наступ проћи.

4. Друга басма од издати овако вели:

„Амин, госпoде, да је Петру лек из мојих уста и од моје руке, у данашњи дан. Ножем ћу обајати, тамјаном ћу окадити и у гору пратити. Петар нека остане чист као од мајке рођен“.

5. Или:

„Беж' издати проклетнице! за ногу те ухватих, у море те бацих“. (Три пута).

Или :

6. „Амин, амин, бајем у име свете Богородице: „Пошао болан Милоје (или како је име) горе доле кукајући. У путу се сретне с Калином бајалицом. Бајалица видиса на његову болест и поче бајати а *издат* наже бегати из костију, из снаге Милоје“.

7. Ко пати од наступа, струне, трбобоље, нека се напије воде из ступе, нека се три пут преврне преко главе па се после савије и заспи. Кад устане биће здрав. Ступу пак ваља преврнуту оставити да преноћи.

ХІІІ. Од урока.

(Ово се ради и при многим другим болестима).

1. Бајалица метне преда се чанак неначете воде (која има спусти у ту воду и стрелицу — онај камичак за који се држи да из грома пада на земљу —) а на ватраљу узме доста жива угљевља па машицама или врхом од ножа један по један спушта у воду намењујући, т. ј., питајући се од каквих је очију урок дошао: или од плавих, или од црних, или од зелених, па који угљен падне право на дно, таквих очију човек или жена урекли су болеснога. Сад погађа ко је урекао? Док ово ради она машицама маше у накрст по води, као свештеник кад воду благосиља, зева и говори разне басме а најчешће ову: „Иди, бољо, и у гору и у воду, у високе висине, у дубоке дубине, где певац не пева, где кока не какоће“.

2. Ако ово не помогне бајалица има обичај рећи: „оживели су уроци у њему; нисте ме раније звали“.

Сад се још тражи трава „од изеди“. Кад нађе ту траву она најпре намени т. ј. рече: „Кажи ми или си на живот или на смрт?“ Кад је ископа ако види да је месната, цела, језгровита онда је *на живот* и болесник ће оздравити; ако ли буде начета, чисто као суха, шупља, трула и покварена тада је *на смрт* и болесник ће, јео је или не јео, умрети.

3. Бајући деци уроке неке и овако говоре: „Један урок, два урока, три сусрета: отац, син и свети дух. Ако си мушко пукла ти јајца, ако си женско прслети дојке“. (Шабач.).

Или:

4. „Урок седи на столици, урочица под столицом: урок уриче, урочица одриче. Бежи уроче у гору, у воду; ту ти место није“. То се рече три пута, лизне се дете језиком и прозевне неколико пута. (У Левчу).

5. У Ужичкој држе „да уроци могу бити двојаци: уроци од милости и уроци од зависти“.

6. У Шабачкој још овако деци бају: „Урок седи на прагу, урочица под прагом; урок уриче, урочица одриче. Урок скочи, урочиће подави“. Говорећи ово ваља дете трљати по челу, по обрвама, опруженом шаком прекрстити га по лицу и повући га за нос цвркутајући му уснама (што се не може да напише).

7. Кад се хоће да изнесе мало дете у вашар, или куд међу свет, онда се пред поласком оно унесе у оцак или у фуруну и рече се: „ако се оцак урече, и дете се урекло“! За тим се на њему преврне кошуља и намажу га мало гарежем између обрва и по челу. Велики пак, кад пођу међу свет, изнесу из куће неколико живих угљена и пред кућом газећи их угасе,

па један тако угашен угљен узму са собом и кад у вашар дођу баце га опет у ватру да оживи. (Из Шаб.)

8. У Крајини држе да је *уроk* и *прострел* једно. Од тога малу децу гараве по челу и по образима. А ко је већ *прострељен* гасе му угљевље у води и запајају га том водом, у коју сатру и мало босиљка. Остатак те воде сипају му на руке да се умије по образу, али не сме воду с образа дочекивати на руке него право с образа пада на земљу. За тим притисну болеснику слепе очи палцима, које најпре опљуну и трљају непрестано зевајући и шапућући. Кад се и то сврши лизну га по челу у накрст и избављен је од прострела или од урока.

9. Баба Дона (у Селачкој, у Заглавку) пипајући болесника по лицу прстима и зевајући овако баје од урока:

„Бела тица тичаше, бело млеко пушташе, на бело камење капаше; пукле му очи на плочи ко Петра урочи“.

10. Није само устно предање учило из појаса у појас како се ваља спасавати од урока, него је то чинио и петрахиљ. У цркви конатичкој нађох ове године у две књиге приложен препис разних молитава, од којих ево преписујем овде слеђујућу:

„Молитва ѿ оуесѣ призора сиречѣ за
ѡ роци младенцемѣ.

„Господи боже нашѣ; царю вѣковѣ вседржителне,
и всемоушнне сотворивши всмоуескаа и устронивши еднимѣ
хотѣнїемѣ нже седмѣрицею ражженѣю печь пламень
иже въ вавѣлонѣ во хладѣ прѣложивши отрокн целн

сохранены: врагу и исцелителю душ наших и покровителю на тѣ надѣющимся на тебѣ молимы претвори и прогони всякое дѣволское дѣнство и всякое сатанинское наущаніе и всякое прихотѣіе и предѣнство, желаніе похотное: и вредъ оуесть призора снншедшее ѿ злодѣевъ и лукавыхъ человѣковъ ѿженн ѿ рака твоего нма рекъ: красоты ради или мѣжества ради или благополучіа ради или ревности ради зависть и оуесть призора прешедшее на раба твоего нма рекъ: Ты самъ владко человѣколюбче простри руку твою державную и мишу твою крѣпкую и поспѣвающи поспѣти созданіе твое сіе и испосли ему ангела мирна державна души и тѣла хранителя яко (да) заиретитъ и ѿженеть ѿ него всякѣи злодѣйственныи советъ, всякѣи чужъ и призоръ ѿ пакостотворныхъ и закистанхъ человѣковъ дѣемое; яко да ѿ тебѣ чѣлъ и здравъ соблюдаемъ со благодареніемъ поетъ тебѣ: Господь помощникъ и не ѹбоюся что сотворитъ мнѣ человѣкъ и пакѣ неѹбоюся зла яко ты со мною еси. Яко ты еси Богъ державы моя крѣпкѣи властитель, наущаликъ мѣра, отецъ вѣдѣщаго вѣка. Еси Господи возглаголи рабѣ твоимъ нма рекъ и ѿрѣши ѿ него всякѣи вредъ и огонь ѿ оуесть призора бывши и преждеуееныи вса злыи вещи сохранн, молитвами преблагословеныи и славныи владнущи нашеа Богородицы и прснодѣвы Марїи и свѣтовидныхъ Ангеловъ и всѣхъ свѣтыхъ, Аминь“.

XIV. Од оспа, чирева, мицина (усова) и отока.

1. Ако је оспа по језику, онда се само разгрне жеравица, пљуне се у њу па опет загрне. (Из Шабач.).

2. Ако ли се испуца кожа и исперута у Алексиначкој раде овако: Бајалица узме метлу и маше њом из куће на поље говорећи: „Запали се *Перутље* поље! Чим ћемо га угасити? Студеном водицом и зеленом травицом“. То се говори три пут у три реда на дан. Кад бајање сврши узме траву *добричевицу* и запали па је тако запаљену метне у воду те угаси. Ова се трава превија на отоке, а ако боли од хладне воде може се узети и врућа вода.

3. Ко пати од чирева узима леп штапић па се на њему зареже толико зарезотина колико је на болеснику чирева. У сваку зарезотину намаже се мало крвљу или гнојем из чира, и штап се остави гдегод куда много света пролази. Ко тај штап узме прећи ће на њега чиреви а први ће се болесник ослободити.

4. Или се узме онолико ораха или лешњика колико је чирева па се метну у суд, у ком се вода мало узмлачи те се њом болесник окупа и вода и ораси проспу се на место куда пролази свет. Ко узме те орахе или лешњике однеће и чиреве на себе.

5. Или: кад придођу потоци па се вода добро замути болесник се у тој води купа али онако како је казано код далба. (Из Шабач.).

6. Од мицине овако бају: „У мице мицине три брата рођена: један глух, други слеп, трећи хром; глух не чује, слеп не види, хром не ходи (духне се у рану) устук бес! ту ти место није“. То се чини три пут са три различите ствари: перцем, сољу и чешљем. (Из Шумадије)

7. У Алексиначкој мицину зову усов и овако бају од ње држећи у руци перце и чешаљ с речима: „Де-

вет девојака чувају усов (мицину): три неме, три глухе, три следе. Док неме проговорише, док глухе прочуше, док следе прогледаше, залете се бесан вук те поједе усова“. Док се год баје пипа се брусом у место које боли па у земљу. То се чини три пута на дан.

8. Ако какав оток изиде на здравом месту ваља замахнути секиром на отечено место с речима: „Добро јутро Сивија! Јадно ми добро јутро; мене овде нема до у јутру“. Сад се засече у какву греду секиром три пута па ће се оток разићи. (Из Ужич.)

9. На сваком отоку ваља начинити Соломуново слово на месту где отиче и рећи: „Устук бика ја ћу тебе свим петорицом (т. ј. у слова је пет углова). (Из Шабач.)

10. Кога нападне ма какав свраб каже се да је нагазио на псећи сугреб. За то свак ко смотри сугреб пљује на њега. А од свраба — сугреба — ваља се потрљати ма којом венчаном хаљином па ће проћи. (Из Шумадије).

11. Од жлезда — крајника — на усековање св. Јована ваља са струка кудељнога, који је још не ишчупан, у један мах руком свући све семе и лишће, које се налази на врху струка; то тога дана осушити и у прах истући, па кад дође болест тога праха на прст пљувачком намокрен са ситним шећером узети и прст у уста увући, па на крају на ком су крајници у три пута начинити крст, и бол ће проћи.

12. Ако жлезде отеку на поље ваља их честотрљати пљувачком а у вече кад изиду звезде ваља

изићи на поље и трљајући их говорити: „Вечерас и звезде и жлезде; до сутра ни звезда ни жлезда“. (Из Шабач.)

13. Жлезде које отеку иза ушију зову се у Алексиначкој и око Ниша *заушке*. Ко пати од заушака нека са бајалицом оде на воду и донесе воде у чинији. У ту воду метне се три пута по девет каменчића. Кад се почне бајати узме се девет каменчића па се једним по једним пипа по заушкама и говори: „Зажени се (место удаје се) Ника девојка; дође камени свекар те је испроси, доведе камене кумове, доведе каменитог старојка, каменитог девера, камените сватове, и каменитог младожењу“. Кад се то све изговори баце се оних девет каменова из руке; а други се девет узме из воде и даље се говори: „Устај Нико, девојко; дође ти каменити свекар да те испроси, доведе ти каменитог кума, каменитог старојка, каменитог девера, камените сватове и каменитог младожењу“. Сад се и трећи пут каже то исто и трећих девет каменова спусте се у воду.

14. Баба Дона, из Селачке у Заглавку, овако баје од усова — мицине —: најпре узме у руку девет малих каменова, па пљуцкајући болесника говори овако: „Пошао усов с кросном (вратилом) на војску. Сретне га девет младих девојака па га вратише; сретне га девет младих момака па га уставише; сретне га Дона бајалица па га устукну: усту! уступе, усове: да си мањи од маковог зрна“.

15. Кога ухо боли нека налије у њега своје мокраће па ће проћи. (Из Шабач.)

16. Од мицине још и овако бају: Бајалица или својим из носа балама или оном машћу из својега уха овлажи свој палац и прст казалац па са та два прста три пут око мицине опшестари и сваки пут по мало мицину уштине, а после сваког опшестарења мицине начини она с та два прста колут на земљи па и земљу божем уштине. (Из Шабач.).

17. Кад се на једну рану наметне нешто друго зове се у Прекоморављу *намета* (2. падеж је *намети*!). Од намете је овака басма: „Пошао путем наметан човек: наметне опанке носи; наметне кајише завија; наметну кошуљу носи; наметну капу носи. Срела га мајка Богородица. Куд идеш наметни човече? Идем да задам Станоју (или како буде име болеснику) чирове, крaste, оспу и свакојаку болетицу. Врни се натраг наметни човече, ја сам мајка Богородица: душом ћу духнути, пером ћу махнути, то ће Станоју проћи“.

18. Ако ли се рана подљути и да на зло, то је *подљута* (други падеж каже се: од *подљути*). Од подљути је ова басма: „Пошла подљута по песку, убола се на треску. Ода шта јој је лек? Од паднога пера, од благога млека. Лака рана као перо, блага рана као млеко, чиста рана као сребро. Усту! усту! усту!“

Или ову басму:

19. „Потекоше три реке: једна река огњуша, друга река подљутуша, трећа река благуша. Блага рана као млеко, лака рана као перо, чиста рана као сребро. Не бој се, дете, то ће теби проћи“. (Из Пожаревачког).

XV. Од жутице.

1. Из кошнице, у којој су пчеле саме помрле, узме се саће, од тога се исцеди восак, од кога се начини као чаша па се у њу метне дукат од мираских (од мираза) новаца, и вода се из те чаше, с тог дуката, пије.

2. Други узму жут свилен конац па га обавију себи око врата, а други свилен а црвен конац обесе о црвену ружу у градини. По што тако прође ноћ оду сутра дан ружи и свој жути конац скину с врата и обесе о ружу а с руже црвени скину и метну себи на врат говорећи: „Ружице, Богом сестрице; дај ми твоје руменило; а узми моје жутило“.

3. Неки опет, или за себе или с овим напред заједно, ако је болесно мушко нађу петла, а ако је женско, кокош у које су жуте ноге па те ноге перу и воду ту пију, а многи такву живину кољу и чорбу и месо с ногама од ње једу. (Из Шабач.).

XVI. Од улога (костобоље).

1. Улози се зову кад свуд по костима у телу час на једном час на другом месту боли.

2. Печен или не печен колачић од кукурузног или пшеничног брашна однесе болесник каквом глогу држећи га на оном месту где боли. Тим баш местом, које га боли, три пут дирне у глог, говорећи: „У глог улог, а у тело одлог“. Сад онај колачић остави на глогу да га тице поједу, а он, не обзирући се, иде кући.

3. Од костобоље неки траже кост кроз коју је проникла трава па ту траву једу лека ради. (Из Шаб.).

4. Неки опет од те болести једу броћ, траву, којом се пређа црвени. (У Шумадији).

5. Кад сева по костима и премешта се на различита места зове се у Нишу и околини: *секавина* или *мамка* (?). Од секавине овако тамо бају: „Секо, секавино; што седаш, што стредаш; што вртиш по костима? Машем секиром и сечем те; махнух ножем пресекох те; махнух лопатом одметнух те; м хнух метлом пометох те; устај на помоћ мајко Богородице, милостивна“ !

(После се повтори све оно што се говори против црвенога ветра).

XVII. Кад трну руке и ноге.

1. Коме трну руке и ноге нека оно што му трне тре сакупом којим је мртвац окупан, па ће га проћи, или:

2. Нека носи десни брк од рибе сома па му не ће трнути. Кога ухвати грч нека рече: „Моме оцу име Тодор“ па ће грч пустити. (Из Шабач).

XVIII. Од срдобоље.

1. Кад се први пут изиде крвљу на поље ваља оно секиром озго у накрст пресећи па оздо подхватити до земље и преврнути и ушицама секириним притиснути оставивши да тако преноћи. Болест ће престати. (Шабач.).

2. Многи од те болести кухају семе од чешље и пију као теј.

Срдобоља је страшна болест за наше сељаке. Они се ње боје као и чуме; јер их сиромаше стра-

шно затире. С тога много којешта од ње чине, али се ја сада не могу да сетим како управо шта бива. Доцније може бити и томе ћу се довити како год да уђем у траг.

ХІХ. Различито.

1. Кома досађују протисли сливају му неначету воду низ велики нож, који је био у војсци и секао турске главе, па том водом запајају га.

Или: саставе се свих пет прста у гомилу па се на оно место где боли, три пут притисне говорећи: „Устук бика! тебе *сја*; ја ћу тебе свим петорицом“; а четврти се пут и притисне боље и као мало заврти.

2. Грудима кога боле нека пије воду од брезе кад она у пролеће наметзгра. (Из Шабач.).

3. Глисте ко има, нека салије низ мотовило масла и пије па ће се избавити. (Шабач.).

4. Велики кашаљ овако лече: дају ономе што кашље крви од малог пилета, од зеца и од корњаче а добро је јести и месо од корњаче. Малу децу ваља провући кроз повраз од кућевнога бакрача (кроз тељижац). (Из Шабач.).

5. Неки од тога истог кухају ону боцу, што се зове чкаљ (велика бодљикава трава) и пију од великог кашља као теј. (Из Шумада.).

6. Има нека немоћ кад је човек на ногама али је без снаге. Негде то зову *страна болест* а негде *чама*.

7. Од те чаме овако се лече: наставе у јутру бакрач воде над ватру али никако не дају толико ватре да вода провре; него тако чами до вечера, па се болник том водом купа.

8. Неки опет састављају воду: с девет бродова, у њу метну мало омаје (то је вода која прска од кола воденичнога). Том водом купају болесника и држе да ће умрети ако му се то не уради. (Из Шабач.).

9. Кад здрав човек на један мах занемогне зове се у Нишу *ограм̃а*, јер држе да је ограисао. Од огране овако тамо бају: „Заспала мајка код Јована (или како му буде име), заспао отац код Јована па притискоше његовога анђела (држи се да сваки човек има анђела на десној руци), анђео се расрди и одлете од Јована. Кад то видеше доњоземци истрчаше и почеше му кидати дирку по дирку од срца, од трбуха, од главе, од уста, од језика и играти се тим. То видеше божји анђели па слетеше с небеса и почеше да отимају и да моле да им дамо да једу и да пију благо, слатко, хубаво. Одобровољише и дадоше: дирку од срца, дирку од трбуха, дирку од уста и дирку од језика“.

Овако се говори три пута:

10. Кад змија уједе, бајалица баје уједено место говорећи: „Земља земљу јела: ни с ваџтом ручала, ни с ваџтом ужинала, ни с ваџтом вечерала; ни са зла човека ни са зле жене. Глогов колац и ражањ колач“. Сад хукне уједеноме у уста и рече: „изиди Марија, зове те кадија“. Ово се чини три пут. (Из Златибора).

11. У помињаном молитвослову Конатичком има овај запис од змије:

„ЗЕМЛА ЗЕМЛЮ ПОЛЮБИЛА, ЗЕМЛА ЗЕМЛЮ ПОЛЮБИЛА, ЗЕМЛА ЗЕМЛЮ ПОЛЮБИЛА: РОГОМЪ РЪУАКЪ, РОГОМЪ

вечера, рогомъ постела (3 главе) не порађъ оне зле жене но порађъ оногъ доброгъ човека“.

12. Ако би ко од једнога видара донео лек за два болесника, не казавши да су два, једноме ће помоћи а другоме не ће. (Из Шабач.).

13. Не ваља се јести из лонца докле не провре, по што би се налио; јер ко то учини не ће се умети бранити на суду.

14. Кад се лонац истави од ватре оно место где је његово дно стојало не ваља онако да зија него га ваља засути пепелом; јер се прича да је ту био мајстор скрио пети јексер, који су Јевреји били наручили да га у главу Христову ударе. (Из Шумад.).

15. Кад коњу мокраћа стане неки га преводе преко које венчане хаљине; или га венчаним појасом опасују; или га кроз венчану хаљину напајају; или узму сламку међу врхове од малог прста и казалца, савијена преко два средња, па пребацују преко коња. (Из Шабач.).

16. Ово чине у Шумадији и овци кад се окрви.

17. Да би пијаници огадили пиће чине ово: ако је пијаница мушко онда од мушког а ако је женско од женског мртваца, кад се он купа, гледају да узму макар најмању кап воде из оне рупе у потиоку. Ту воду помешају у каквом суду с другом. Сад умешају у то ракије, мокраће од ајгира и јежа, па се та смеса кроз рукав од кошуље, скинуте с мртваца, пронесе. За тим се опет у други суд која кап преручи, па опет смеша и пијаници, који свакад бива на даћи, да те то попије а не зна ода шта му је то пиће. Кажу да пијаница после тога

тако заспи да се за дан и ноћ не може да пробуди. По што се разбуди тако омрзне на пиће да не може ни да га примирише.

18. Да би обућа дуго носила чине неки овако: Ухвате мачка па његове шапе метну у нову обућу говорећи: „Кад се мачкова обућа подерала, онда и моја“.

19. Да би човек био тврд као гвожђе према сваком нападу, кад нову кошуљу обуче, онда пропусти кроз недра нож тако да он врхом падне у земљу и забодје се. А да би кошуљу он надживео а не она њега, пред што ће је обући стане јој мало петом на јаку те је као тим победи.

20. Да би удесили да нову кућу граде на срећном месту узму четири камена и на четири места метну где хоће да граде кућу и где мисле да ће бити четири угла кућна. Сутра дан гледају има ли што под каменчићима. Ако под сваким нађу макар по најмању животињцу, срећно је место а док то не буде премештају на више места; па ако им се то не јави и од грађења одустану. (Из Шабач.)

21. Неки на том месту оставе да преноћи пуна чаша вина и избројено неколико зрна пшенице. Ако у јутру и чаша стоји пуна и пшеница на броју, срећно је место.

22. Неки затворе стадо оваца у ограду где намеравају градити кућу и оставе их да ту ноће на лепој ноћи. Где оне полежу те преноће, држи се да је најбоље место и ту кућу граде.

(Ово сам видео да ради мој отац).

23. Из завезане мараме или поврзена лонца не ваља јести, јер ће се памет завезати.

24. Неки крадом обнесу слепога миша око куће оној девојци коју просе држећи да ће она од тога као слепа поћи за просиоцима.

25. Вода од винове лозе и из траве бујаче добра је женскињу за косу: расте од тога.

26. Кад ко пође на суд, да се с ким пре, нека ишчупа из своје главе на свакога парничара и злобна судију по једну длаку па завезујући је за својом главом нека рече: „Завезах памет Матеји“ (или како је име парничару или судији), ту длаку нека за себе баци и суд ће бити његов.

27. Ко хоће да се избави од стеница нека их неколико накупи у крпу или у кутију какву и однесе где је скуп народа па нека их пусти кад се народ почне разилазити. (Из Шабач.).

28. Ко се пигне прстима под своје грло ваља да хукне у прсте. (Свуда).

29. Своје нокте, по што се обрежу, ваља метнути себи у недра, јер онога света по ноктима се гледа шта је ко радио на овоме свету. (Из Шум.)

30. Кад се дими у кући мисли се да су то мајстори из мржње према газди учинили и то овако: по што слеме кутње дигну, заврте у њега сврдао, узет с места на коме ће бити огњиште, па онда куцну озго у слеме те сврдао враћен падне опет доле. И тако се и дим враћа од слемена на огњиште. (Из Шабач.).

31. У Крајини држе да се неслога може набаци у чију кућу. Од тога саставе од три брода

воду и узму по три камичка, па том водом окупају оне који су у завади, али их купају на раскршћу. А да би се осветили ономе, за кога мисле да им је неслогу био набацио, у згодној прилици прогледају на њега кроз курјачки гркљан рекав: „викао свет на тебе као на курјака“.

32. Кад сунце помркне у Крајини држе да нека аждаја *Врколак* хоће да прогута сунце. За то истрчи и мало и велико на поље и што јаче могу лупају у котлове, тепсије, тигање, клепетуше и у све што звуку даје те том лупом поплаше *Врколака*, а без тога држе да би он прогутао сунце.

33. Кад се увече или об ноћ ма какав лептир нађе у кући држи се да је то вештица. Лептира одмах ухвате и сагоре рекав: „Ко ноћас дође у моју кућу и овде сагоре да Бог да ми дошао сутра и хлеба (или ма шта) заискао“. Ко сутра дође тој кући и ма шта заиште држи се да је вештица или вештац. (У Шабач. и Шумад.).

34. Баба Дона из Селачке овако баје ономе, коме су вештице наудиле: узме у руку перушку и црвен конац па додирујући главу, срце, руке и ноге болесникове говори: „Устај, авај, вештице, виле и ветрови; дошли сте да Милану (или друго име) поједете срце и главу; али је код њега Дона бајалица, која вас шиље у гору, лист да пребројите, у море, песак да измерите, у свет, путове да пребројите. И кад се вратите не можете му ништа учинити. Дона бајалица је душом одувала, руком одмахала, и травом растурила. На Милана живот и здравље“. Ово му говори у три реда.

35. Кад преко мртваца мачка, псето, пиле, човек или буди шта живо пређе држи се да ће се повампирити. За то мртваца пажљиво чувају и никад самог не остављају. (Свуда).

36. У Крајини, да се мртвац не би повампирео, забадају му у пунак иглу или трн од црнога глога. А да вампир не би живима наудио, узму чиста катрана, обају га, и њиме „крстошу“ врата и трагове од својих кућа, колиба и кошара.

37. Ако гаврани загракћу преко села држи се да то слуги да ће у селу неко скоро умрети. За то свако, кад то грактање чује, ваља да рече: „Ту ти глас, а за морем част“.

38. Кад сврака закрекеће пред кућом знак је да ће кући тој доћи гости или гласи. За то се одмах рече: „Сврачице, скитачице, ако био добар гласак, јоште покрекећи; ако л' био рђав гласак, ухвати се за грло па иди тамо за брдо“. Ако после овога још крекеће добри су гласи, а ако одлети, зли.

39. Кад се ждралови помету па не могу да опораве свој лет држи се да су их зле очи побркале или је неко из пакости изнео пред њих решето те их помео. За то ваља викнути: „У уже ждралови; напред коловођа!“ па ће одмах опоравити пут. (Из Шумадије).

Од хала бају овако:

40. „Биће од саставака, биће од ветра, биће му напраћено, биће нагазио, биће вам ложицу сломио, биће вам каленицу разбио, биће вас чим год увредио, молим се вама: Смиљано, Огршћано, Ка-

лино, Магдалино! да му опростите и лек да му дате“. (Из Прекоморавља).

41. Протисли долазе, по мишљењу бајалица у Прекоморављу, од тога, што је болесник радио на какав светац.

Од тога тамо овако бају:

„Амин, амин, господе, лек да буде Павлу моја басма. Биће од понедеоника, биће од уторника, биће од среде, биће од четвртка, биће од петка, биће од суботе, биће од недеље. — Биће секао, биће копао, биће косио, биће врџо, биће кола терао, биће макар шта *здетовао*. О, устима ћу бајати, руком ћу узети, у гору ћу пратити. Нека остане чист као сребро, нека буде здрав као од мајке рођен“.

42. Кад желе какву болест да врате одакле је дошла овако бају:

„Бајем Павлу да му буде лек. Врћем овај конац; врћем овај траг: нека се врну чини од њега. Ако је од Бога, молим ти се Боже, опрости му; ако је од душмана, нека иде одакле је дошло“.

Или:

„Амин, амин. У име свете Богородице! Како је лек из њених уста нека је лек и од мога бајања. Ко ми прати ову болест једном руком, врћем му са оба две; нека она не сме више на мене доћи; врнућу је у глухо доба, у по ноћи“. (Из Прекоморавља).

43. Ако двојица умру из једне куће на скоро држи се да ће и трећи умрети, јер га прва двојица зову. Да то не би било ево шта раде: кад мртваца спусте у гроб и почну земљом затрпавати, онда баце

у гроб живо пиле те и њега, као замену за трећега мртваца, затрпају. Неки опет, још док је мртац код куће, међу пиле или кокош у сандук, покрију покровом, те тако пиле или кокошка буде заједно с мртвацем у оно време кад свештеник чита опело; по том се обоје поклопи капком и укопа. (У Крајини).

44. Држећи да мртваци могу у гробу ожеднети те с тога излазити из гробова и тражити воде или вина, бар прве ноћи по укопу, остављају по који суд с вином и водом на месту где је мртац издахнуо. (У Крајини).

45. Тамо се верује да душа умрлога не иде пре четрдесет дана у небо; већ најпре обиђе сва места у која је за живота долазила; још обиђе св. Гору и Божји гроб, па тек у четрдесети дан одлази у небо.

46. Будући да се држи да једномесечићи не могу дуго једно после другог живети, то ево шта раде: ако мртав једномесечник још није укопан, онда дође к њему жив и каква баба закључа спонном једну ногу од живог и једну од мртвог једномесечника, па онај живи рече неком свом вршњаку, који ту треба да се дозове: „Примаш ли Бога и св. Јована, да извадиш роба из гроба“? Онај одговори да прима. То се повтори три пута и три пута баба заклапа и отклапа гвожђе. Ако ли би умрли био већ сахрањен онда се оде на његов гроб и за његов крст заклапа се тако исто нога живог и отклапа. Онај живи једномесечник и онај који је примио Бога и св. Јована „да га из гроба извади“,

зову се побратими и живе као да су рођена браћа. (У Крајини и свуда).

47. Док се мртвац из куће не изнесе кућа се не чисти нити се и шта кисело за јело готови, а ако се деси у соби, у којој је издахнуо, на прилику, квасац, вода и друго пиће или хлеб то проспу и баце. Кад се већ кућа почисти онда се заједно с ђубретом баци и метла и никад се више не употребљава. Хаљине у којима је мртвац издахнуо баце где ван села на какав трн да труну. Многи покров за мртваца не секу ни ножем ни ножницама већ оштрим каменом. Кажу да би сечиво, којим би се секао покров остало *мртворезно* (то јест не би се могло наоштрити) па за то не секу њим покров. Ко умре у мрсан дан коље му се *душни брав*: ован, овца или говече. На неким местима душни брав не сме бити вран ован или овца, а коза и јарац никако. Тај се брав коље са запаљеном свећом воштаном. Он се мора сав појести да ништа од њега не остане па ни сама црева. А ко умре у посан дан, душни брав му се коље о четрдесници, На сваку даћу ваља да зове само онај човек који је упопнике сазивао.

48. Кад се упопници враћају с гробља кући умрлога, пред кућом их дочекује једно од чељади те полива да се умивају, а друго држи на ватраљу жива угљевља од кога свак, по што се умије, узме по један угљен праметне га из руке у руку неколико пута и преко себе пребаци натраг. Онај суд из кога је купан мртвац, ваља да остане преврнут на месту купања до сутра дан. Стакло, у коме се

однесе на гробље вино и зејтин по што се тим пре-
лије мртвац и оно се баци и разбије о сандук. На
оно место где је мртвац издахнуо првога вечера
запали се воштаница или кандило, метне се сланик
са сољу, комад хлеба и чаша вина, као вечера по-
којнику, јер се мисли да ће се прво вече његова
душа ту повраћати. (Из Шабач.)

49. Смечној крави, особито ако јој је и виме
велико те пада у очи, везују о реп по конач цр-
вене рудице од очију, од урока.

50. Ако псето почне арлукати код куће држе
да слутити на зло за то га свакад гоне да не чини
то. Ако не ће да престане и убију га. Ако туђе
псето дође чијој кући па заарлуче домаћи љутито
реку: „за газдом“ и терају га одатле.

51. Ако кокош пропева као петао не слутити на
добро; за то је одмах кољу и једу.

52. Ако свиње почну да грде и да у устима
носе различите сламке тамо амо а време је лепо,
значи да ће настати мраз или ударити снег. Прича
се да је некакав спахија, ходећи по селима, водио
уза се хоџу да му гледа у календар и казује какво
ће кад време бити. Видећи једном да свиња носи
шлам у зубима упита Србина домаћина: „на што то
слутити“. „На време, ага, одговори овај“. Он погледа
у хоџу, а хоџа, мислећи да домаћин само хоће да
му час пре оду из куће, погледа у књиге и рече:
„Сутра је леп дан вас дан“. Кад сутра сване а снег
поврх колена. Спахија каже своме хоџи „батали,
хоџа, књиге; влашки крмак боље зна од тебе и
твојих књига“. —

53. Ако петли у вече отпочну кукурекати држи се да ће се сутра променити време.

54. Ако патке трче и лепршају се око куће биће кише.

55. Ако се крушац соли зноји и ако со у сланици одвугне опет је на кишу. (Из Шумадије).

56. Ко пати од тишње (протисли, пробади) томе намажу лист духава медом и прилепљују му на место где боли. (Шумад.)

57. Кад се дете преједе па га протера на поље као беланцетом каже се да се *окружило*; а таква болест зове се *крљпа*. Од тога се овако чини: После по дне, кад дан удари натраг, загаси се ватра на огњишту па се машицама поравни пепео и по пепелу начини се дном какве шољице девет коланаца на пепелу и од сваког коланца узме се на врху ножа црнокорца по мало пепела и у какву шољу успе. Сад се опет пепео поравни машицом и опет се дном шоље начини осам коланаца и од сваког се опет узме на врху ножа црнокорца по мало пепела и у шољу успе а пепео опет поравни. Опет се на ново дном од шоље граде коланца све мање док се дотера до једнога, па се онда у онај пепео, који је с врха ножа сасут у шољу успе мало воде и да детету те попије па ће проћи без икакве опасности. (У Беогр.).

58. У Крајини међу Власима обичај је да болесника кад виде да већ хоће да умре, окупају и обуку у најлепше одело па у том издане. Не учине ли то за живота, онда после смрти нити га купају

нити му што облаче но у чему је испустио душу у оном га и укопају.

59. Ако је умрли старији од 20 година онда му на свако место на кожи где има длака метну кучине те их оном свећом, која му је држана док је издисао, припале да длаке сагоре. Онима од старих људи, за које држе да су били убилци, криво-клетници или иначе зли људи, морају ма где начети кожу. Т. ј. или просеку на табану, или који прст ножни осеку или укуцају велики ексер у потиљак а то за то, да кад им ђаво стане надувати кожу да их повампири да кожа одише и да се не да надувати.

60. Пре него што хоће мртваца да метну у сандук успу у накрст у сандук по мало барута, сумпора и кучина и то се запали оном самртном свећицом а две старе баке штапићима то премећу и нешто говоре докле све не сагори и не угаси се, па се тек онда мртвац спусти у сандук.

61. За мртвацем од куће понесу се два нова чиста лончића: у једноме вода а у другоме вино са зејтином помешано. За ово последње привеже се црвеним концем или пантљиком по један колачић кисела хлеба пшенична. За време опела то стоји испод главе умрлога а после се све код главе у сандук метне и с њиме укопа. Бацајући по грумен земље на мртваца сви га опраштају и по њему поздрављају ко има кога међу мртвима: оца, мајку, брата, сестру и т. д.

62. Пред вече првога дана дођу на гроб оне исте бабе, које су у јутру управљале како да се укопа, и развуку око гроба кучине ланене или конопљане, помешају их са сумпором и барутом па у

накрст запале те изгоре. Кад кучине сагоре оне су већ донеле или пет старих ножева или један нож а четири глогова шиљка, па их онда забоду: нож у груди а два коца преко ногу а два преко руку. То све чини да се мртвац не би повампирео, а и ако се повампире да се набоду на те ножеве или на шиљкове.

63. Одмах сутра дан по укопу која млада девојка из куће (ако има а ако нема мора се најмити из села тек мора бити девојка и то млада), зађе по кућама те свакој доноси воду за четрдесет дана. То Власи зову *помана* (помен).

64. Прве суботе по укопу дају неку даћу, коју зову *помана*. За то се меси четрдесет до педесет колачића од кисела пшенична теста, на колачић се успе неколико скухане пшенице а у то се забоду свећица и то се пред свакога метне. Ту совру благослови свештеник, по том сви седају и једу. Ту највише бива деце. Совра та обично се ставља по крај пута.

65. На четрдесет дана бабе начине барјачић од три боје, вежу га на један штапић, упале три свеће па све три сложе у једну тикву, којој грлић осеку; у тикву се спусти још један колач као просфора, различита цвећа, воћа и др. Сад које мушко дете узме онај барјачић и носи напред а оно девојче, које је носило воду за четрдесет дана, ону тикву накићену и са свећама. За овима иду две бабе, од којих једна носи лончић и у њему вино са зејтином а друга кадионицу с ватром и једно са свим ново празно лонче. Све то иде каквој текућој води. До-

шав води девојче четрдесет пута захвата лончићем воде и просипа уз воду, сваки пут кумећи воду да однесе овај аманет који она шиље као дâр оцу, брату, мајци већ ко јој је умрѐо, и да поздрави да се онај моли Богу за живе који су овамо остали. Кад девојче то сврши онда оба лончића напуне водом, некако све сместе у тикву, окаде то и тикву са свим тим пусте низ воду.

66. Кад умре човек који се два пута женио закољу му по једну црну кокош и с њим је у сандуку сахране божем да заборави другу жену па да се одмах кад оде горе приволи првој. Тако чине и са женом која се два пута удавала.

67. Кад умре момак или девојка ископа се крушка, јабука или кајсија, која је тек настала на род; па се на сваку њезину грану по пантљика, стриза чохе или црвен конац веже. Та се воћка носи пред мртвацем и усади чело његове главе у гробљу. До гробља, ако је умрѐо момак, обуче се која девојка као да ће на венчање и она венце на послужавнику или чему другом носи а прате је до гроба два девера. Она иде за оним дрветом. Кад мртваца спусте у гроб, онда један венац баце на њега а други предају овој девојци која га после носи кроз неко време и ако ни мислила није за тога се момка удавати. То исто чине и с прстенима.

(Ово се узима да су обичаји влашки али много којешта од тога чине и Срби тамошњи).

Завршетак.

Готово свуда у Србији даје се мртвима пет пута за душу. То се зове: *пòдушије* или *даћа*. Ми

ћемо се служити овом последњом речју, јер нам се чини да је она највише позната.

Даћа се дакле даје :

- а) кад се мртавац укопа;
- б) други дан по укопу или у прву суботу;
- в) четрдесетница;
- г) полугодница; и
- д) година.

Четрдесетница се даје у ону суботу или недељу, која последња пада пред четрдесетим даном од како је покојник умрѐо. Ако би баш четрдесети дан падао у суботу онда опет у предњу суботу даје се даћа. Није грехота, веле, дати даћу пре, него је грехота дати је после, почем би покојноме онога света стајала трпеза за леђима, ако би му се даћа дала по што му прође дан.

То исто пази се и у давању полу године, и године.

Није свуд све једнако на овим даћама, али је готово свуда обичај да се у подушије мора заклати *душни брав*, или: *подушни брав*. Тај брав ваља да буде мушкоме мушки а женскоме женски. Коза или јарац никад се не кољу за душнога брава. Не ће ни овцу гаљу или овна гаљка заклати него гледају бело марвинче. И свиња се може убити да је више јела, али по реду *душни брав* или се коље од оваца или од говеда. Само детету од четрдесет дана кажу да и голуб може бити *душни брав* (у Ваљевској). На неким местима толиком детету ништа и не кољу као душног брава него му само кухају пиринач. (У Алекс.).

О свакој даћи скуха се у лончићу пшенице, која се зове *панахија* и по један из куће однесе у

каквом застругу или чаши, заједно са којом поскурицом и крстаком и воштаницом свештенику, те он учини спомен мртвome над тим; прелије панахију вином па врати доносиоцу а крстак и свеће задржи себи. Кад људи, који на даћу дођу, поседају у совру, која обично бива пружена пред кућом, онда ће, пре него што отпочну јести, сви устати на ноге те се онако у соври стојећи молити Богу, окадити тамјаном и узети по два три зрна панахије говорећи: „Бог да му душу прости; остатку живот и здравље“. Па ће поседати и почети вечерати.

Око совре кућани гологлави служе ракију и по том вино а сваки који прима чашу да пије говори: „Ком је за душу, Бог нека му душу прости; остатку живот и здравље“! па попије. На даћама никад нема велике цакe и жива разговора. Обично се разговарају лагано, и највише причају које шта из живота и последње болести покојникове. Врло често чује се том приликом: „Е, он је отишао на истину, а ми смо на лажи“. „Он не ће к нама а ми ћемо сви к њему“. „Што пре то о мање греха“ и т. д.

У многим крајевима н. пр. у Драгачеву, у Рудничкој, у Грузи и др. обичај је да они који долазе на даћу донесу у торби по чутуру вина или ракије, погачу, ако је мрсак печену кокош, ако ли је пост по чанак тученика.¹

¹ На прилику у Драгачеву, ако је данас мртвац укопан онда ће сутра сви, који се у то гробље копају незвани доћи на гробље и донети у торбама по погачу, по чутуру вина или ракије, печену кокош или тученика чанак па ће сви на гробљу ожалити покојника а после сести и сви заједнички ручати. Тај дан из ожалашћена дома понесу само толико јела на гробље, колико

Који год долази на даћу ожалошћеном дому, особито ако је рођак или лични пријатељ покојников бива дочекан женскињен, које расплетено и рушно запевајући и наричући предусрета редом те госте и допраћа до пред кућу.

Кад већ, као што рекох, поседају у совру доћи ће који од комшија и стати под врх совре и приказати све оне прилоге шта је који донео, као што се на свадби част приказује, само без икакве шале, у највећој озбиљности. Он, ставши под врх совре, прима од чељади кућевне торбу по торбу и чутуру по чутуру и чувши од њих чије је шта, говори овако:

— Наш комшија, или пријатељ или већ како му се може да рече, Милоје, дошао је на покој душе нашему брату Марку (или већ како буде име покојноме) и донео ову погачу или чутуру вина домаћину на жалост: да Бог да да му се врати на радост“. Сви лагано одговарају: „да Бог да“. А приказивач спусти на совру што је приказао и оно се после разилази низа совру пред све који ту седе.

Још приказивач не сврши приказивање прилога а из куће ће изићи и не далеко од њега стати најближа рођака умрломе (сестра или мајка) са расплетеном косом и сва порушена. Рукама се подбочи у појас а главу обично прекриви мало на једно раме.

ће моћи бити доста за саме укућане који тамо оду, а све што комшије тамо поједу и попију то они сами и донесу. Исто тако доносе и кад доцније на друге даће долазе кући покојниковој.

За њом ће пристати колико год има сестара, снаха и других које су му род. А се приказивање сврши, она прва крене обилазити око совре лаганим коракком и запевати из свега гласа дивно наричући за покојником. Нека то тако сложено и жалостиво излаже да нема срца које не би просузило. Сви који су за совром обично гледе преда се; неки плачу, неки божем нешто жваћу а залогај се сам враћа; неки деље какво дрво ножем а сви су утопљени у неку чудну тугу. Кад тако обиђу око совре неколико пута онда ће који од одабранијих људи, или која стара жена узети ону прву жену и рећи: „Доста, Маро, доста сестро! за Бога! божја је воља! И ми ћемо сви тамо; немој гњевити Бога; нека је жив остатак“. Тим се прекине запевка, жене се разиђу и у соври се опет зачује нешто разговора. После тога се већ и дижу иза совре.

Сестре за братом највише иду рушне. На неким местима по седам дана а на неким по четрдесет не плету косе, а рушне иду до пред годину. Рушне док су, не носе никаква накита нити цвећа, другојаче шчешљавају косу, преврћу на себи зубуне или друге хаљине, а негде се (у Чачанс., у Подибру) повезују црном шамијом. Док су год рушне не певају нити играју. Место песме, кад иду у поље, обично, запевају наричући све врлине умрлога. Ова су нарицања пуна лепоте тако да би добитак био ако би се покупила.

Надам се да ћу, ако Бог да здравља, и од тога добавити макар колико.

P19 Cp II 579.1

После завршетка завршетак.

Кад ја једном у Д. Милановцу упитах: колико и како жали жена мужа, одговори ми шаљива једна постара жена, која се више пута удавала, „да жену човек жали онолико колико вре вода у котлу по што се он дигне с ватре; а жена опет човека онолико колико вре јело у лонцу по што се он измакне од ватре“.

